

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav bohemistických studií

Bakalářská práce

Oleksandr Sukhanek

České jazykové ostrovy na Ukrajině

Czech Language Islands in Ukraine

Praha 2009

vedoucí práce: PhDr. Jana Bischofová

Poděkování:

Rád bych poděkoval za pomoc a veškeré rady své vedoucí práce PhDr. Janě Bischofové, rodině a kamarádům za podporu.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne

Oleksandr Sukhanek

Obsah

ÚVOD.....	5
1. DŮVODY ČESKÉHO VYSTĚHOVALECTVÍ.....	6
2. ČESKÉ OSÍDLENÍ NA UKRAJINĚ.....	9
2. 1. Přestěhování a založení českých obcí v Tauridské gubernii.....	11
2. 2. Přestěhování do Volyňské gubernie.....	16
2. 3. Kolonizace ostatního území.....	19
2. 4. Válečné a meziválečné období.....	22
3. KULTURNÍ ŽIVOT A ŠKOLSTVÍ.....	24
3. 1. Životní styl a tradice.....	24
3. 2. Školství.....	29
3. 3. Reemigrace českých krajanů.....	30
3. 4. Současná situace v krajanských komunitách.....	31
4. JAZYK ČESKÝCH PŘESTĚHOVALCŮ.....	36
4. 1. Syntaktická rovina.....	38
4. 2. Hláskoslovná rovina.....	39
4. 3. Lexikální rovina.....	40
ZÁVĚR.....	41
BIBLIOGRAFIE.....	45

Seznam tabulek, obrázků – Přílohy

Tabulka 1: Počet českých krajanů v SSSR a na Ukrajině podle sčítání lidu.....	10
Obrázek 1: Česká rodina, Čechohrad, rok 1895.....	15
Obrázek 2: Rodina volynských Čechů.....	17
Obrázek 4: Český dům v obci Lobanovo, 60. leta 20. století.....	26
Obrázek 5: Rodina Suchánkových, Krym, obec Bohemka, začátek 20. století...	27
Obrázek 6: Katolický kostel v Alexandrovce, Krym.....	33
Příloha 1: Paměti Antona a Josefa Neprašévých.....	46
Příloha 2: Oltáře v katolickém kostele v Alexandrovce, Krym.....	54
Příloha 3: Oblasti s největším českým osídlením.....	55

ÚVOD

Cílem bakalářské práce je prezentovat problematiku českého osídlení na Ukrajině. Výběr tématu není náhodný, neboť sám pocházím z krajanské rodiny. Z širokého spektra otázek jsem se soustředil na historii vzniku krajanské komunity na Ukrajině, na její rozvoj a současný stav.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola uvádí všeobecné důvody českého vystěhovalectví v druhé polovině 19. století. Druhá kapitola prezentuje české osídlení na Ukrajině. Popisuje postup přestěhování a historii osídlení území nové vlasti a založení některých českých obcí. Obsahem třetí kapitoly je popis životního stylu českých přestěhovalců, jejich tradic a zvyků. V několika částech této kapitoly se prezentuje také otázka školství, reemigrace krajanů do jejich historické vlasti a charakteristika současné situace v krajanských komunitách na Ukrajině, především však na Krymu. Čtvrtá kapitola je věnována jazykové charakteristice české komunity na Ukrajině.

Při shromažďování studijního materiálu jsem vycházel z několika odborných prací věnovaných této problematice, z menších studií v různých vědeckých sbornících, z novinových článků a z vlastních materiálů týkajících se života české krajanské komunity na Krymu. Zjistil jsem, že k dané problematice neexistuje dostatek ověřených informací, některé aspekty života českých krajanů na Ukrajině zůstávají dosud stranou badatelského zájmu nebo jsou zpracovány jen částečně. Například jazyková charakteristika je dobře zachycena a popsána u volyňských Čechů, ale jazyk ostatních českých krajanů žijících na Ukrajině není vůbec zaznamenán a analyzován. Domnívám se, že se zde nabízí řada možností pro další badatelskou práci.

1. DŮVODY ČESKÉHO VYSTĚHOVALECTVÍ

Vystěhovalectví z českých zemí za hranice habsburské monarchie nabylo masové podoby od poloviny 19. století. Základní příčina spočívala v neustále se zhoršující hospodářské a sociální situaci v zemi.

České vystěhovalectví lze podle převládajících příčin rozdělit do tří skupin:

- vystěhovalectví náboženské,
- sociální,
- politické.

Nejstarší je emigrace náboženská, např. exil katolického kléru z husitských Čech, pobělohorský exil i následná protestantská emigrace v 18. století do Saska a Pruska a v konečné fázi až do USA, kde má dnes celosvětové ústředí církev Moravských bratří (Moravian Brethren Church).

Stěhování širších vrstev nebylo v důsledku nevolnictví až do 18. století prakticky možné. Teprve po jeho zrušení v roce 1781 začíná sociální vystěhovalectví. Například od poloviny 19. století vystěhovalectví směřovalo do USA, a tak už v roce 1930 žilo v USA 491 638 osob československého původu (Kučera, 1990, s. 17), po roce 1861 i do Ruska. Po zavedení tzv. přistěhovaleckých kvót v USA ve 20. letech počíná intenzivnější vystěhovalectví z ČSR do Jižní Ameriky (Argentinu, Brazílie aj.) a do západní Evropy, například do Francie (www.mzv.cz).

Vlnu emigrace z politických důvodů zahájili pronásledovaní revolucionáři z roku 1848. Následovali uprchlíci před Hitlerem a sporadičtí emigranti po skončení druhé světové války. Velmi výraznou vlnu představuje poúnorová emigrace v roce 1948, která jen během prvních dvou let dosáhla počtu cca 100 tisíc osob. Odchod v pozdějších letech byl již velmi obtížný a dodnes není dostatečně statisticky ani demograficky zmapován či zhodnocen. Tato emigrace směřovala do států západní Evropy, USA, Kanady, méně do Austrálie či na Nový Zéland. Po roce 1968 odešlo cca 250 tisíc osob (přesné údaje opět chybí), a to do přibližně stejných zemí, ke kterým přibyla Jižní Afrika a v menší míře i některé jihoamerické státy (např. Venezuela). V některých případech představovali

Češi a Slováci hlavní imigrační skupinu v dané zemi – např. v Kanadě, kam jen v roce 1969 imigrovalo 19 tisíc Čechů a Slováků, nebo ve Švýcarsku, kde se 14,5 tisíce československých exulantů stalo třetí nejsilnější skupinou švýcarských imigrantů po roce 1945, hned po Tibetanech a Maďarech (www. mzv. cz).

V 19. století se Čechy stále nacházely pod navládou rakouské monarchie. Požadavky českého národa na autonomii byly zamítnuty. Na začátku 50. let to byl ještě režim absolutistický, na konci 50. let období konstitučních reforem.

V 50. letech 19. století proběhla průmyslová revoluce, která se příznivě odrazila na rozvoji průmyslu. V té době můžeme zaznamenat značný růst výroby, zavádění nových technologií, rozkvět průmyslu a zemědělství. Avšak všechny tyto přeměny nakonec způsobily krizi, nejvíce pocíťovanou v letech 1857-1858. Následovala celá řada velmi těžkých důsledků. Ekonomická nestabilita postihla především chudobné vrstvy obyvatelstva. Rychlé tempo industrializace ve 2. polovině 19. století a následný rychlý propad výroby ještě více prohloubil protiklad mezi městy a venkovem. Půda se stala zbožím a její koupě a prodej se staly předmětem spekulací. Podle zákona z roku 1849 každá rolnická rodina musela odvádět splátky za půdu, avšak mnozí čeští venkované nemohli svůj příděl půdy vykoupit. Na počátku roku 1860 třetinu venkovského obyvatelstva tvořili bezzemci, kteří většinou neměli vlastní příděl půdy a hledali výdělek jinde. Nechávali se najímat na práci za velmi nevýhodných podmínek. To všechno vedlo k zbídačení malých zemědělců a ke zvyšování počtu rolníků bez půdy.

V letech 1852-1856 začíná mezi dělníky a řemeslníky masová nezaměstnanost. Kolem roku 1857 krizové jevy zasáhly všechna odvětví průmyslu. Ve městech se vyhrotil problém bydlení. Bytové poměry ani zdaleka neodpovídaly normě. Kromě špatných bytových poměrů existoval i problém přelidněnosti českých zemí, která nutila jejich obyvatelstvo odcházet z celých oblastí. „Hospodáři opouštěli obydlená místa a odcházeli na východ a na jih a hledali lepší půdu a pastviny“ (SA ARK, a, s. 9).

Významnou roli při rozhodování o emigraci sehrálo národní sebeuvědomění a myšlenka národní autonomie. Po roce 1848 zesílil útlak českého jazyka a kultury. Prudce zesílila germanizace společnosti, předpokládalo se, že budoucím jazykem státu bude

němčina. Byla intenzivně zaváděna do mnoha škol, úřadů a institucí. České a slovenské obyvatelstvo bylo pronásledováno, sílilo národnostní hnutí, dělníci často vystupovali proti ekonomickému a národnostnímu útlaku. To ale nevedlo k očekávaným výsledkům. V roce 1861 byla přijata nová ústava, která upevňovala převahu rakouských Němců a omezovala práva českého obyvatelstva.

Dalším faktorem, který měl vliv na českou emigraci v 60. letech 19. století, byl stálý nedostatek potravin. Většina českých rodin hladověla. Podle slov samotných přesídlenců maso a mléko byly pro ně pochoutkou (Paměti..., 1999, s. 2). K příčinám emigrace obyvatelstva z Čech patří i zadluženost rolníků. Kolem roku 1860 dlužili svým věřitelům na tři miliardy korun. Tato částka je tak veliká, že splatit ji nebylo možné. A tak mnozí odjížděli do ciziny, aby si vydělali aspoň na životní minimum (Песчаный, 1993, s. 16).

Za hlavní příčiny masové emigrace Čechů před rokem 1860 je možno uvést:

- zbídačení českých malých zemědělců,
- přelidněnost některých českých oblastí,
- růst nezaměstnanosti vyvolaný krizí ve všech oblastech průmyslu,
- těžké životní podmínky,
- hlad postihující značnou část země,
- národnostní útlak,
- faktor národnostního sebeuvědomění.

Všechny tyto příčiny byly významné a odrážely vnitřní protiklady v českých zemích. Hlavní masu obyvatelstva, kterého se přesídlení bezprostředně týkalo, tvořily nejchudobnější vrstvy společnosti, většinou zemědělci, jejichž práce v podmínkách druhé poloviny 19. století přestala být v Čechách žádána.

2. ČESKÉ OSÍDLENÍ NA UKRAJINĚ

Hovoříme-li o vystěhovalectví na Ukrajinu, mluvíme o dnešním území tohoto státu. Území, které čeští kolonisté v 19. století osídlovali, náleželo carskému Rusku. Ukrajina v polovině 19. století neexistovala ani jako samostatný stát, ani jako přesně vymezené území.

Zájem o přestěhovalectví do ruské říše měl řadu důvodů. Rezonoval s myšlenkou slovanské vzájemnosti i relativně příznivým posuzováním ruských poměrů v české společnosti (Dluhošová, 1996, s. 48). Důležitý byl vstřícný postoj ruské vlády, která měla zájem na oživení hospodářského života a na politické stabilizaci zejména západních oblastí země. Carská vláda vydala instrukci k osídlování černomořského okruhu a západních pohraničních území; v Moskvě byl založen Výbor pro přesídlení Čechů, v jehož svolání se uváděly možnosti a předpoklady usídlování českého obyvatelstva v Rusku (Dluhošová, 1996, s. 49). Kolonistům z českých zemí byla přislíbena řada výhod, zejména svoboda náboženského vyznání, pětileté osvobození od placení daní, zproštění vojenské služby a příslib vlastní samosprávy.

Přesídlení Čechů do ruského impéria, konkrétně na Ukrajinu, probíhalo v několika proudech. Začátkem 60. let 19. století přistěhovalci osídlili jižní část Tauridské gubernie - Krym (zde jimi byly založeny 4 obce) a později část z nich se přestěhovala na sever Tauridské gubernie (tady založili obec Čechohrad) a na Kubaň (obec Gajduk).

Na konci 60. let se velký počet Čechů usídlil ve Volyňské gubernii, usazovaly se i v Podolské, Jekatěrinoslavské a Kyjevské gubernii. Menší skupiny přestěhovalců zakotvily i v jiných obcích a městech Ukrajiny.

Při prvním všeruském sčítání lidu v roce 1897 se k české a slovenské národnosti přihlásilo v carském Rusku 50 385 osob (většinou to byli Češi), z toho 27 660 ve Volyňské gubernii, 6 450 v království Polském a 1 174 na Krymu (Valášková, 1996, s. 30).

Při prvním všesvazovém sčítání lidu v roce 1926 bylo v Ukrajinské sovětské socialistické republice napočteno 16 092 osob (8 339 mužů a 7 753 žen), z toho 3 816 žilo ve městech a 12 266 na vesnici. Na Krymu, který byl v té době ještě územím Ruské sovětské

federativní socialistické republiky, napočteno 1 419 osob, z toho 1 189 žilo na vesnici a 230 ve městech (Valášková, 1996, s. 36).

Ve srovnání s rokem 1897 úbytek Čechů a Slováků, který byl způsoben především ztrátou západních gubernií po první světové válce (část území carského Ruska byla přičleněna k Rumunsku a Polsku, kterému připadla větší část Volyňské gubernie se silným českým osídlením).

Podle sčítání lidu se v roce 1959 v SSSR k české národnosti hlásilo 24 557 osob. Zvýšení počtu můžeme pozorovat po druhé světové válce, kdy opět nastaly územní změny. Tehdy bylo k SSSR připojeno území dnešní západní Ukrajiny – část Volyně, Haliče, Bukoviny a Podkarpatská Rus – kde počty Čechů byly v minulosti nejvyšší, dále Besarábie.

K roku 1970 došlo k úbytku českého obyvatelstva. Z celkového počtu Čechů v SSSR (20 981) žilo na Ukrajině 12 073 osob, z nichž bylo 5 285 mužů a 6 788 žen. Ve městech žilo 6 352 Čechů (2 771 mužů a 3 581 žen) a na vesnici 5 721 (2 514 mužů a 3 207 žen). 4 995 osob, tj. 41%, považovalo češtinu za mateřský jazyk, u dalších to byla ukrajinština a ruština (Valášková, 1996, s. 42).

Podle posledního sčítání lidu v SSSR v roce 1989 českou národnost deklarovalo 16 tisíc Čechů, na Ukrajině 9 122. Při sčítání lidu v roce 2001 bylo na Ukrajině napočteno 5 917 osob, ale podle ministerstva zahraničních věcí počet krajanů je odhadován na 10 000 osob.

území	rok	počet Čechů
Ukrajina včetně Volyni a Krymu	1897	36 455
Ukrajina bez západní Volyni, včetně Krymu	1926	17 511
SSSR, bez západní Volyni	1939	27 081
SSSR	1959	24 557
současné území Ukrajiny	1970	12 073
	1989	9 122
	2001	5 917

Tabulka 1: Počet českých krajanů v SSSR a na Ukrajině podle sčítání lidu

2. 1. Přestěhování a založení českých obcí v Tauridské gubernii

Řada pramenů uvádí několik dat týkajících se emigrace Čechů do Tauridské gubernii, zejména na Krym. To nejstarší datum je z let 1860 až 1861. Tak například P. A. Nikolskij ve své monografii (Никольский, 1929, s.14) píše, že Češi přišli na poloostrov už v roce 1860 a spojuje toto přesídlení s druhou vlnou kolonizace – ze severu a ze západu společně s Rusy, Němci a Estonci. Nejspolehlivější prameny, články N. Ščerbaňa v časopisu Russkij věstník (1860, s. 224-229) a S. Zykova v časopisu Russkaja starina (1860, s. 531-550), datují osídlení Krymu novými osídlenci převážně cizokrajného původu do roku 1860 (Volkova, 2005, s. 10).

V „Pamětní knize Tauridské gubernie“ (Вспом., 1889, s. 31) můžeme najít několik časových údajů spojených s přesídlením. Tato „Pamětní kniha“, kterou redigoval redaktor K. A. Verner, obsahuje údaje o krymském obyvatelstvu a připomíná Čechy, kteří přijeli na Krym v roce 1864. Z archivních dokumentů, týkajících se přesídlení Čechů, je třeba uvést „Paměti Antona a Josifa Neprašových“ (viz přílohu 1), v nichž se uvádí jako datum emigrace Čechů na Krym léta 1861-1862.

Statistické příručky o Tauridské gubernii obsahují údaje o závěrečné periodě kolonizace Krymského poloostrova českými přistěhovalci – je to rok 1864. Avšak toto datum nelze považovat za konečné, protože i v dalších desetiletích přijížděli na Krym noví kolonisté z Čech a Moravy.

Prvním impulzem pro přestěhování byla zpráva, že z Ruska do Turecka odjely tři miliony lidí, takže se nyní v Rusku nachází hodně volné půdy a všude potřebují pracovníky. Poloostrov skutečně opustilo velké množství krymských Tatarů, půda pustla a Češi se stali jedním z národů, který byl pozván na Krym, aby ho kolonizovali.

Ve druhé polovině 19. století probíhají na Krymu velké změny v oblasti politické a národnostní. Zrušení nevolnictví (1861) a následující buržoazní reformy odstranily překážky pro osídlení jihu ruské říše. Od 19. století v Tauridské gubernii začíná osídlování teritoria převážně rolníky, kteří utekli od svých feudálních pánů. Nejdůležitější příčinou, která vyvolala opuštění a zpustnutí půdy na většině krymského poloostrova, byla masová

emigrace krymských Tatarů do Turecka po Krymské válce v letech 1853-1856. Bylo nutno najít nové pracovní síly pro obnovení a pozvednutí ekonomiky tohoto kraje. Volné půdy pro osídlení bylo dostatek. K. B. Chanaskij v Pamětní knize Tauridské gubernie trvá na tom, že myšlenka o vysídlení Tatarů z Krymu se zrodila ještě v době Krymské války, kdy krymští Tataři vstupovali do spojeneckých oddílů a bojovali proti Rusku (Volkova, 2005, s. 12). Přesídlení krymských Tatarů z poloostrova probíhalo nejen s vědomím vlády, ale přímo s jejím schválením. Další příčinou odchodu Tatarů z jižního území Ruska bylo masové zabírání půdy Tatarům, které prováděli ruští a tatarští statkáři pod vlivem carských úředníků. V důsledku tatarské emigrace se vylidnilo kolem 700 sídel. Masové vysídlování nejvíce postihlo Perekopský újezd, kde bylo opuštěno 278 osad (Volkova, 2005, s. 13). Od kolonizace se očekávaly kladné výsledky. Na Krym odjížděli Bulhaři, Bělorusové, Estonci a Češi. Mnozí obyvatelé Krymu se radovali, že krajinu osídlí zemědělské obyvatelstvo. Bylo rozhodnuto zvát především Slovany. Statistik zemstva Tauridské gubernie Andrijevskij (Volkova, 2005, s. 13) poznamenal, že Češi jsou jeden z nejpracovitějších národů a že jsou schopni vybudovat zemědělství i zvýšit kulturní úroveň. „Češi jsou národem dobrých pracovníků, kromě toho jsou dobří řemeslníci. A ke všemu Slovan – Čech, Moravan, Slovák – za měsíc začne mluvit rusky a jejich děti nerozeznáš od ruských“. Češi se vždy vyznačovali vysokou kulturou a gramatností, vlasteneckým a konzervativním způsobem života.

Do té doby spadá založení většiny ruských osad. Perekopský újezd a Kerčský poloostrov byly osidlovány velmi obtížně a zejména sem, do stepních újezdů, byli umisťováni Estonci, Češi a Němci.

Při přesídlení na Krym se Češi usazovali kompaktně a aktivně se účastnili na rozvoji ekonomiky kraje. Noviny Kyjevan z roku 1870 charakterizovaly Čechy takto: „Neobyčejná pracovitost, přísná čestnost, vzorné mravy, racionální znalost hospodaření, znalost řemesel, bezkonfliktní přijímání státní příslušnosti, rychle se učí ruský jazyk a dobře organizují školní výuku“ (Volkova, 2005, s. 14). Základním zaměstnáním českého obyvatelstva bylo zemědělství, jehož rozvoj byl nemožný bez základních znalostí o racionálním hospodaření. Čeští emigranti je plně ovládali. Mezi přesídlenci bylo mnoho řemeslníků a muzikantů.

Měli vysoké národní sebeuvědomění a žili tradičním národním způsobem života. Nové české obyvatelstvo na Krymu, jak se říká ve zprávě carskému dvoru, „je schopno využívat zatím netknutého bohatství kraje, zajistit mu všechno, co očekává v budoucnosti“ (Volkova, 2005, s. 14). Sami Češi zdůrazňovali, že „v Rakousku jsou hustě osídlené slovanské země, takové jsou Čechy i Morava. Obyvatelé jsou často nuceni odcházet ze země za obživou. Na Rusko se dívají jako na rodnou zemi a do ruského státu odcházejí raději než kamkoliv jinam“ (tamtéž).

Přesídlení na Krym mělo velmi mnoho výhod před jinými regiony. Čeští emigranti předpokládali, že „cesta sem netrvá déle jak šest sedm dní, zde je odedávna obydlená země, teplé hnízdečko, do něhož stačí pouze sednout a člověk se cítí jako doma, mírné podnebí, bohatství země, které se získává bez velkého úsilí, asi deset měst, jakýchs takýchs průmyslových center, nakonec je tu možnost širokého obchodu, jehož rozvoj závisí především na samotných obyvatelích kraje“ (SA ARK, b, s. 13). Čechům nabízeli půdu na Krymu prakticky všude, v újezdech, městech i obcích.

Přesídlení Čechů vrcholilo v letech 1862 a 1863, tehdy byly založeny 4 české kolonie v Perekopském újezdu. Podle svědectví samotných Čechů přesídlenci šli po souši přes Černovice, hlavní město Bukoviny, minuli přitom Cherson, dále přes Dněpr směrem ke Krymu, do Simferopolu, hlavního střediska pro rozmíst'ování. „Bylo to po odjezdu prvních přesídlenců ke knížeti Kočubějovi v zimě 1861/62. Na jaře se dali do pohybu. Přesídlení bylo utrpením. Trvalo celých osm týdnů“ (Paměti., 1999, s. 2).

Jací byli tito emigranti? Prameny uvádějí: „Měli malé trakaře, jen zřídka koňský potah. Převáželi v podstatě jen to nejnutnější, sami putovali celou cestu pěšky“ (Paměti, 1999, s. 2).

Ale tento příliv přesídlenců byl mnohem menší než ten, který procházel přes Oděsu. Rozměry této vlny českých emigrantů jsou uváděny v řadě archivních dokumentů, i v Pamětech Nepraše Josefa a Nepraše Antona (česká varianta dokumentu České osady v tauridské gubernii, viz přílohu).

Tento dokument dokládá, že „nejpočetnější skupina přesídlenců jela do města Baziš, a potom parníkem. Bylo to před Velikonocemi. První skupina se skládala z 80 rodin, druhá

odjela o týden později a skládala se z 90 rodin. V rumunském městě Galac čekali na ruskou lod". Potom Češi odjeli do Oděsy. Předpokládali, že se zde zdrží několik dní, ale tyto dny se pro ně hodně protáhly. Žili na předměstí a hladověli. „Zevnějšek některých matek, které chodily po městě, byl tak žalostný, že jim dávali milodary“ (Paměti..., 1999, s. 3).

Z Oděsy cesta přesídlenců vedla po moři na Kozlov (dnes Jevpatorie) a pak do Simferopolu. V Oděse se nacházel rakouský generální konzulát, který sledoval průběh přesídlení a udržoval pořádek při přejezdu. Mezi otázkami, které konzulát řešil, bylo „chránit vystěhovalce před útlakem ze strany krymských pozemkových vlastníků, s nimiž dojednávávali podmínky pro usazení na jejich půdě“ (SA ARK, c, s. 14).

Potom je začali rozmisťovat všemi směry, na sever do Perekopského újezdu a na jih do Jaltinského újezdu. Češi se usídlili také ve větších městech poloostrova, v Jevpatorii, Sudaku, Feodosii a Kerči.

Od samého počátku cizí kolonisty lákaly severní oblasti Krymu, kde byly opuštěné celé vesnice. Bylo rozhodnuto, že tuto opuštěnou půdu osídlí čeští kolonisté. Mnoho půdy se nacházelo v Perekopském újezdu. V archivních dokumentech můžeme zaznamenat přání vlády přivést na Krym kolem deseti tisíc českých přesídlenců. Toto číslo neodráží reálnou skutečnost, ale figuruje v řadě pramenů z roku 1862. Takové množství emigrantů zřejmě mělo vyřešit problémy s pracovními silami.

V Perekopském újezdu byly založeny 4 kolonie: Tábor – bývalá tatarská vesnice Kirej, Bohemka – bývalá bulharská vesnice Džadra, Carekvič – bývala Kurman-Kemelči a Alexandrovka.

Kolonie Tábor byla založena v roce 1862. První osídlenci – 39 rodin z českého města Tábor, z nich bylo 90 mužů a 101 žena (SA ARK, b, s. 14). O něco později se k nim připojilo ještě dalších 18 rodin – 33 mužů a 58 žen. V roce 1863 všichni obyvatelé složili přísahu věrnosti a stali se státními občany ruské říše.

Vesnice Bohemka byla založena v roce 1862. Když z neznámých důvodů Bulhaři vesnici opustili, osídlili ji Češi a Moravané. Po emigraci bývalých obyvatel obce Džadra zůstala půda bez péče a dohledu. Dohlížející výbor nad zahraničními osídlenci jižních krajů Ruska podle výnosu vydaného 22. února 1862 přijal tuto obec do své správy (Volkova,

2005, s. 19). Prvními českými přesídlenci byli členové 60 rodin, 152 mužů a 151 žen, v roce 1863 se tu usídlily ještě 3 české rodiny. V roce 1864 většina rodin měla vlastní dům, mnozí kolonisté přijali ruské státní občanství. Mezi Čechy bylo v roce 1864 napočítáno 33 gramotných lidí, 23 částečně gramotných a ostatní byli negramotní (SA ARK, č, s. 88). V roce 1867 v Bohemce žilo 226 lidí.

Kolonie Carekvič byla založena v roce 1862. Na počátku kolonizace tvořilo obyvatelstvo 15 rodin Čechů (36 mužů a 31 žena). Koncem roku 1863 se připojili nově příchozí z rakouských Čech. Ale už v roce 1915 ve vesnici žily jen dvě české rodiny (SA ARK, d, s. 148).

Kolonie Alexandrovka, pojmenována na počest ruského císaře Alexandra II., byla založena 1. dubna 1862, kdy se na tomto území usadilo 45 českých rodin (98 mužů a 85 žen). K roku 1869 žilo v kolonii 60 českých rodin (SA ARK, b, s. 14).

Od roku 1864 emigrace postupně končí, i když je možné zjistit, že Češi odjížděli do Tauridské gubernie i v letech 1865, 1867 a 1869. Češi se objevovali na Krymu i v 70. letech 19. století (SA ARK, e, s. 27-34). Všichni nově příjíždějící ovládali pouze český jazyk, což někdy vedlo k nedorozumění ve styku s majiteli půdy a úředníky.

Češi a Moravané příjíždějící na Krym se usazovali nejen v koloniích Perekopského újezdu, ale byli přidělováni i do všech ostatních krymských újezdů, ale jejich počet byl nepatrný.

V roce 1869 odešly z Krymu 92 rodiny českých kolonistů; ve stepích poblíž města Melitopol založili osadu Čechohrad. Po těžkých začátcích, neúrodě a problémech s vodou se 50 rodin z obce vystěhovalo (Paměti..., 1999, s. 7). Někteří kolonisté se zklamaně vrátili do vlasti nebo volili cestu do zámoří, jiní hledali nová místa pro usídlení na Rusi. Osadníci z Čechohradu založili na Sibiři obec Novohrad, v Bessarábii (dnešní Moldova) osadu téhož jména, ve střední Asii (dnešní Kazachstan) se usadili v obci Borodinka.

Obrázek 1: Česká rodina, Čechohrad, rok 1895

Osadníci získali půdu, stali se ruskými poddanými a dostali potřebné nářadí a dobytek. Češi byli vesměs gramotní a brzy se naučili i ruštině. V roce 1906 žilo v Čechohradu 575 Čechů. V roce 1897 žilo v Tauridské gubernii 1 962 Čechů a Slováků, v roce 1926 již 2 037 Čechů, z toho na Krymu 1 419 Čechů (Dluhošová, 1996, s. 51).

2. 2. Přestěhování do Volyňské gubernie

Hromadné přesídlování Čechů na Volyň připravila tzv. pouť do Moskvy v roce 1867, kdy byl za návštěvy představitelů české společnosti, vedených F. Palackým a F. L. Riegrem, na Slovanské národopisné výstavě v Moskvě konkretizován zájem ruské strany o kolonisty z Čech a také byly stanoveny podmínky jejich možného usídlení.

V letech 1862 – 1886 přesídlilo do Volyňské gubernie na 20 tisíc Čechů, kteří se usadili v 65 koloniích. Příliv českých kolonistů na Volyň ustal v polovině osmdesátých let, zejména v důsledku rusifikačních opatření carské vlády.

V roce 1870 přestěhovalcům bylo povoleno přijmout ruské poddanství (státní občanství) již po dvou namísto po pěti letech pobytu, což byla významná úleva: teprve jakožto poddaní Ruska mohli zakoupenou půdu získat do plnoprávného vlastnictví.

Češi byli považováni za potomky husitů, a byli tedy pro carskou vládu vítanými kolonizátory právě na Volyni, kde se stýkalo ruské pravoslaví s polským katolicismem. V roce 1897 bylo na Volyni usídleno 27 660 Čechů. V roce 1901 se uvádí 44 administrativně samostatných osad a dalších 64 obcí nesamostatných nebo osídlených nejen Čechy (Dluhošová, 1996, s. 50).

Na Volyni Češi zaváděli nové zemědělské postupy a pěstování nových plodin. Nelze se divit, že jejich počínání nejdříve vyvolávalo nepochopení až odpor místního obyvatelstva, ale postupně snahu po napodobení.

Od samého začátku Češi budovali podniky potravinářského průmyslu (pivovary, mlékárny ap.), strojí manufaktury a větší výroby v jiných oborech (např. cementárnu). České podniky se zúčastňovaly hospodářských výstav, jednotliví hospodáři se zapojovali do

soutěží v pěstování zemědělských plodin a chovu zvířat. Postupně vznikla řada českých a smíšených soukromých a družstevních obchodních podniků, zajišťujících odbyt zemědělských výrobků a prodej zemědělských strojů (zpravidla dovezených z Čech).

Přistěhovalci se od samého začátku i v těžkých existenčních podmínkách starali o vzdělávání mládeže. Českých učitelů bylo velmi málo, učilo se po chalupách, zpravidla jen v zimě. Carská vláda přistěhovalce přijala příznivě. Mezi úlevami danými carským výnosem bylo také právo na české školství hrazené státem. V roce 1890 působilo na Volyni 31 českých škol s celkovým počtem 1 417 žáků. Jedna česká škola tak připadala asi na 500 českých obyvatel, což byl oproti jiným etnikům velmi příznivý poměr (Hofman, 1995, s. 14). Uvedené podmínky skončily v roce 1891 zrušením carských výnosů, rusifikací českých škol a jejich převedením na farní školy. Tento stav trval s malým zlepšením po revoluci 1905-1907 až do konce carské vlády.

Ve východní (sovětské) části byly státní školy s českým vyučovacím jazykem. Například v roce 1936 jich zde bylo 25, což byl proti západní Volyni příznivý stav. Trpěly ovšem nedostatkem učebnic a zejména kvalitních učitelů. Po několika letech však nastal zvrat. V roce 1937 bylo zakázáno vyučování v mateřském jazyce ve všech menšinových školách s výjimkou židovských.

Obrázek 2: Rodina volynských Čechů

V západní (polské) části Volyně si mohly národní menšiny zřizovat své školy pouze jako soukromé. S velkým úsilím Češi založili již v roce 1923 „Českou matici školskou“ se sídlem v Lucku, která z dobrovolných darů a za mírné podpory vládních československých orgánů, a ještě menší polských, udržovala na Volyni 13 soukromých českých škol. V některých státních školách s polským vyučovacím jazykem, ale s absolutní většinou českých žáků, se v malém počtu hodin týdně připouštěla čeština jako předmět a někde ji vyučoval učitel jiné národnosti, který češtinu ovládal povrchně (Hofman, 1995, s. 15).

Po revoluci v roce 1921 byla Volyňská gubernie rozdělena. Západní část Volyně, kde žily asi dvě třetiny českých osadníků v okolí měst Rovno, Dubno a Luck, připadla Polsku. Východní část gubernie včetně Žitomirska byla součástí sovětské Ukrajiny. Život obyvatel obou částí Volyně se od tohoto roku vyvíjel rozdílně.

Na západní Volyni pokračoval rozvoj soukromého hospodaření i podnikání, Češi nadále udržovali kulturní a hospodářské kontakty se “starou vlastí”. K dosavadním ukrajinským vlivům se přidal vliv polský, který působil zejména na české školství. Češi však dokázali asimilačním tlakům odolat. Pro udržení národního vědomí měly velký význam české spolky a krajanský tisk. České školy byly od roku 1923 řízeny „Českou maticí školskou“, založenou v Lucku (Dluhošová, 1996, s. 50).

Ve východní Volyni došlo k ustavení sovětské moci, k znárodňování a kolektivizaci. Kontakty se západní Volyní i českými zeměmi byly přerušeny. Ke sloučení obou částí Volyně došlo po pádu Polska v září 1939, kdy západní Volyň připadla Sovětskému svazu.

Carským úřadům byli Češi před stěhováním představováni jako husité. Zřejmě to přispělo k tomu, že v carském výnosu bylo Čechům dáno nejen právo si zřizovat vlastní nejnižší jednotky – volosti, ale také jim byla dána náboženská svoboda, právo zřizovat české farnosti s českými kněžími a uspořádat si své náboženské otázky sami. Mezi přistěhovalci bylo však 65% katolíků, zbytek tvořili reformovaní evangelíci, příslušníci jiných vyznání a občané bez vyznání. Na náboženském sjednocení se na svých sněmech nedokázali dohodnout.

Postupně, vlivem ideových a ekonomických tlaků, zrušení carského výnosu o českých farnostech a svobodě vyznání v roce 1891, vlivem rusifikační politiky vedené

prokurátorem Nejsvětějšího synodu pravoslavné církve K. P. Pobědonoscevem, přijalo 75% Čechů na Volyni pravoslavné vyznání. Zbytek byli katolíci, reformovaní evangelíci a baptisté. Tento stav zůstal až do reemigrace s tím, že ve východní části Volyně byl značný počet Čechů bez vyznání.

2. 3. Kolonizace ostatního území

Kromě Tauridské a Volyňské gubernii Češi se usazovali i v jiných oblastech a městech tehdejšího území Ukrajiny.

V roce 1897 žilo v Chersonské gubernii 1 351 Čechů. Od šedesátých let se čeští kolonisté usazovali v přístavním městě Oděse. Nejvíce českých osadníků však přišlo do Chersonské gubernie na přelomu 19. a 20. století, usazovali se zpravidla v blízkosti německých osad. Většina osadníků byla potomky českých náboženských exulantů, protestantů, kteří v polovině 18. století odešli z Čech do Pruského Slezska a později (roku 1802) zakoupili v oblasti Lodže obec Zelov (tato oblast náležela v letech 1815 – 1918 Rusku). Po zrušení nevolnictví v Rusku v roce 1861 někteří z nich migrovali přes Volyň na jih Ukrajiny. Příčinou jejich opakovaného hledání nových sídel byla zejména snaha získat vlastní půdu, nikoli jako dosud hospodaření na pronajatých pozemcích.

V roce 1899 osídlili Češi Alexandrovku (založili ji Němci roku 1870), kde převzali pronájem půdy po Němcích (dnes žije v obci pouze 15 Čechů). Současně Češi přišli i do Žachovky (Češi se odtud vystěhovali do roku 1913) a Čubovky (Dluhošová, 1996, s. 52). Odtud však brzy odešli buď na Volyň (kde založili Hlupanín), nebo do Samarské gubernie, kde se nabízela možnost koupě pozemků. Zde však neuspěli, vrátili se, když se naskytla možnost zakoupit půdu, a posléze založili osadu Bohemka (roku 1905) a nedaleko ní i Ljubaševku. V roce 1912 Češi převážně z Bohemky a Alexandrovky osídlili původně německé osady Sofiental, kde část obývaná Čechy byla nazývána Novou Svobodou, a Sirotinku (zvanou i Čechoslávie).

V roce 1923 se čeští kolonisté usadili nedaleko Bohemky v Zeleném Jaru,

v Terentievce v oblasti Krivoje Ozero, dále v obci Koňský zahon u Chersonu. V těchto národnostně smíšených obcích žili vedle evangelíků i osadníci pravoslavného a katolického vyznání.

Od roku 1908 o pečovala krajany česká církev reformovaná, zvláště misijní odbor Jednoty Kostnické, pozdější Česká jednota misijní. Po vzniku sovětské Ukrajiny byly kontakty s Československem přerušeny, náboženský život i český charakter obcí se však podařilo zachovat. Po roce 1920, v důsledku reformy správního rozdělení země, připadla většina českých osad do nově zřízené oděské gubernie.

Ve dvacátých letech žilo v Kyjevské gubernii 4 232 Čechů. Téměř polovina z nich žila v Kyjevě. Byli to většinou obchodníci, průmyslovníci, úředníci filiálek českých firem, řemeslníci a také dělníci místních českých továren, především: výroby hudebních nástrojů krajana Červeného a strojírenského závodu Grether a Křivánek.

Již před první světovou válkou v Kyjevě působil Dobročinný a vzdělávací Spolek J. A. Komenského, sdružující na 350 krajanů, který udržoval českou školu, a dále společnost Stromovka, která sídlila poblíž parku téhož jména v Národním domě. Od roku 1911 v Kyjevě vycházel český týdeník Čechoslovan.

Nedaleko Kyjeva byla založena Česká kolonie (po roce 1920 přejmenovaná na Vyšehrad), krajané žili i v obcích Kolonština, zde byla též česká škola, Makoviště a Vouč (Dluhošová, 1996, s. 52).

Obcí se soustředěným českým osídlením byla Malinovka, původně osada založená Němci. Češi se zde usadili roku 1899. do roku 1937 zde byla česká škola, poté jen ruská a ukrajinská. V roce 1925 obdrželi krajané pomoc z Československa, a to hospodářské stroje, jež užívalo společně pět hospodářství. Po kolektivizaci se stroje staly majetkem kolchozu Český rolník. Za druhé světové války došlo k změně národnostního složení obce a k internacionalizaci kolchozu, který byl přejmenován na Cesta ke komunismu.

Malá Zubovščina byla založena rodinami z okolí Hradce Králové v letech 1871 – 1872 jako Kolonie Zubovščina. Půdu zakoupily v roce 1873, osídlování obce pokračovalo do roku 1876. Další české rodiny se usadily v blízkých vesnicích Stremigorodu, Volčkově a Novákách.

Koncem dvacátých let, v průběhu kolektivizace, byli osadníci sestěhováni ze svých chutorů (samot) a byla vybudovaná nová, centralizovaná obec. V roce 1929 byl založen kolchoz Český rolník, později přejmenovaný po revolucionáři Kujbyševovi. Za druhé světové války byla část kolchozu evakuována. Po válce se hospodářství podařilo obnovit včetně zničených chmelnic, v padesátých letech byl již kolchoz opět hodnocen jako nejlepší v oblasti (Dluhošová, 1996, s. 53). Koncem padesátých let byla v Malé Zubovščině postavena nová budova české střední školy, posléze i klub s knihovnou a nemocnice, jejíž zřízení prosadil český lékař J. Pišl.

V Podolské gubernii čeští kolonisté se usadili v obci Holendry poté, kdy osadu opustili její zakladatelé, Nizozemci (Dluhošová, 1996, s. 53). Přesídlelo sem 98 rodin z okolí České Třebové a Jablonce nad Orlicí. Po nástupu Mikuláše II. (Nikolaje II.) byla v roce 1895 obec přejmenována na Nikolajevku. V té době žilo v obci 800 Čechů katolického i pravoslavného vyznání. Kostel v obci vybudován nebyl. Do roku 1920 zde byla ruská škola, v letech 1920 – 1930 škola česká. Učili zde učitelé z řad krajanů, zejména z Malé Zubovštiny a Malinovky.

Obyvatelé českých zemí se stěhovali také do Haliče, tehdy se však nejednalo o vystěhovalectví za hranice, ale o vnitrostátní migraci, neboť Halič byla v letech 1772 – 1918 součástí rakouské respektive rakousko-uherské monarchie. Posléze připadla Polsku, v roce 1939 byla připojena k sovětské Ukrajině.

Nejvíce Čechů bylo soustředěno ve Lvově. V roce 1867 zde byl založen spolek Česká Beseda, který vydával noviny téhož jména. Členy byli jak Češi i Slováci, tak i příslušníci dalších národností – Němci, Ukrajinci, Poláci, Židé i Italové. V roce 1939 byla činnost spolku zakázána.

Ve Lvově bylo několik pivovarů a kaváren, pobočky zde měly známé české firmy (Koh-i-noor, Baťa), dále Česká pojišťovací banka Slávie a Pražská úvěrová banka. V období mezi válkami působil ve Lvově československý konzulát. Velmi intenzivní byly obchodní i kulturní kontakty s českými zeměmi (Dluhošová, 1996, s. 53). Před rokem 1918 žilo ve Lvově na tisíc Čechů.

2. 4. Válečné a meziválečné období

Po vypuknutí první světové války byla z iniciativy českých spolků na Rusi v roce 1914 vytvořena dobrovolnická vojenská jednotka Česká družina s organizačním centrem v Kyjevě (Dluhošová, 1996, s. 53). Její vznik byl výrazem protirakouských postojů Čechů v Rusku a odhodlání bojovat za samostatný československý stát.

Členy družiny byli zprvu Češi a Slováci usedlí na Rusi, kteří také akci dlouho financovali. Volyňští krajané tvořili téměř polovinu členů družiny. Od roku 1915 byla Družina doplňována českými zajatci. Česká družina se stala základem pro pozdější Československou legii v Rusku, nejvýznamnější československou jednotku za první světové války. Zvláště významný byl podíl členů družiny v bojích u Zborova roku 1917.

České osady za války velmi utrpěly opakovanými přesuny několika armád (zejména na Volyni), občanskou válkou i změnami poměrů spojenými s nástupem sovětské moci. Důsledkem nebyvalého ničení hospodářských hodnot a neúrody byl hladomor v roce 1921.

Na přelomu dvacátých a třicátých let zahájila sovětská vláda znárodňování a násilnou kolektivizaci zemědělských hospodářství. Soukromé vlastnictví bylo zrušeno, rolníci byli nuceni vstupovat do kolchozů, kam připadl i veškerý jejich majetek včetně půdy. Vlastníci prosperujících hospodářství byli označeni za kulaky a podle nařízení z roku 1929 byli v rámci tak zvaného rozkulačování deportováni na nucené práce, případně i popraveni, a veškerý jejich majetek byl zabaven. Byly budovány centralizované vesnice, rozptýlené usedlosti (chutory) byly zlikvidovány.

Kolektivizace postihla obzvlášť krutě české osadníky. Ti přijeli na Ukrajinu téměř bez majetku, svých hospodářství se domohli těžkou prací a nyní byli o všechno připraveni. Mnozí se stali obětí rozkulačování, další pak obětmi stalinských represí. Po počátečním odporu většina českých osadníků vstoupila do kolchozů. Díky tradiční vyspělosti hospodaření Čechů se české kolchozy vbrzku dostaly na vysokou úroveň a zpravidla byly hodnoceny jako nejlepší (Dluhošová, 1996, s. 54).

Za druhé světové války, po napadení Sovětského Svazu Německem, narukovali Češi žijící na Ukrajině do Rudé armády. Po té, kdy byla v roce 1941 uzavřena dohoda o ustavení

československé vojenské jednotky v SSSR, mnozí do této jednotky přešli.

Volyňští Češi v roce 1941 založili ilegální odbojovou organizaci, později nazvanou Blaník, s ústředím v Mirohošti. Činnost Blaníku pokrývala západní (někdejší polskou) část Volyně. Organizace působila ve 104 obcích, jejím cílem byly sabotáže, distancování se od nacionalistických proudů na Ukrajině, příprava pro vstup do československé vojenské jednotky a ozbrojený boj proti Němcům (Dluhošová, 1996, s. 55).

Po tragédii, která v roce 1943 postihla české vesnice – vypálení Českého Malína a Michny-Sergejevky a vyvraždění jejich obyvatel – došlo k hromadnému vstupu volyňských Čechů do československé vojenské jednotky. Z tehdejších 45 tisíc českých obyvatel Volyně se do jednotky přihlásilo 12 tisíc osob. V české jednotce však bojovali i Češi z dalších obcí Ukrajiny a Krymu. Ukrajínští Češi bojovali i v jednotkách, které osvobozovaly Československo.

3. KULTURNÍ ŽIVOT A ŠKOLSTVÍ

Lokální bydlení, zvláště na venkově, napomáhalo k zachování etnických specifik (tradic) jak v oblasti materiální, tak hlavně v oblasti mentální kultury, tedy ve zvycích, právních normách, obřadech, v různých druzích lidové tvorby a umění, v náboženství a v neposlední řadě také toponomastice, což přispívalo k zachování generační propojenosti. Na druhé straně dlouhodobé bydlení mezi Ukrajinci, Rusy, Němci, Židy, tedy v cizím etnickém prostředí, vedlo k nevyhnutelným procesům etnické asimilace a akulturace, které trvají dodnes. Vzájemné ovlivnění kultur je možno pozorovat v prvcích tradiční kultury, jakožto jazyku, obřadech, stravování, interiéru obydlí, architektuře a v celkové charakteristice životního stylu.

3. 1. Životní styl a tradice

Pracovitost a šetrnost českého obyvatelstva, jejich využívání progresivních zemědělských pracovních nástrojů a rovněž etnicko-kulturní kontakty s obyvatelstvem Ukrajiny, hlavně s německým, přispívaly ke zvyšování materiálního dostatku.

Ukrajínští Češi se zabývali zejména zemědělstvím, kde hlavní roli mělo obilnářství, zvláště pak pěstování pšenice. Zelinářství a zahradnictví měly vedlejší význam. Ovocné a zelinářské zahrady, kde se pěstovala cibule, brambory, melouny a podobně, se nacházely vedle rodinných domků. Mimo to se Češi zabývali také živočišnou výrobou. V každém hospodářství chovali krávy, koně, prasata a drůbež všeho druhu. Dobytek pásli jak na společných pastvinách, tak i individuálně. Celá vesnice společně najímala pasáka, s nímž se uzavírala smlouva, v souladu s níž každý hospodář byl povinen hradit roční poplatek v závislosti na množství dobytka nebo půdy, jež mu patřila. Pasák byl vyplácen nejen v hotovosti, ale rovněž i potravinami, čili, kolik hlav dobytka hospodář ve stádě měl, tolik dnů se u něj pasák stravoval.

Zvláštní místo u Čechů zaujímal řemeslnická činnost. Každý správný hospodář uměl

zhotovit jednodušší zemědělské nářadí, kuchyňské náčiní a jednoduchý nábytek. Kromě toho také existovali profesionální řemeslníci, kteří se řemeslu věnovali trvale, například ševci, krejčí, sedláři nebo truhláři. Jména nejdovednějších z nich se uchovala dodnes, jako například jména krejčího Vency Koláře a Plotce z vesnici Bohemka (Lobanovo) na Krymu, nebo Josefa Vašátka z krymské vesnici Alexandrovka, který šil oděvy nejen spoluvesničanům, ale i obyvatelům sousedních vesnic, zejména pak svatební šaty na zakázku. Za dobrou a kvalitní práci a díky použití módních časopisů z Moskvy a Paříže mu přezdívali “pařížský krejčí”. V krymské Bohemce se dále ještě pamatují na nábytkáře Huricha, Švihla, Lišku a obuvníky Aloisa Suchánka a Šoubu (Laptev, 2005, s. 39).

Krymské české osady Bohemka a Alexandrovka byly tak zvaného “uličního typu”, který byl příznačný pro osady stepního Krymu a byl také rozšířen na území celé Ukrajiny. V některých obcích je možné spatřit jednořadovou zástavbu, tak zvaný řadový typ. V centru obce stál obvykle kostel nebo modlitební dům, církevní škola a budova obecní (vesnické) správy. Hřbitov býval položen různě, ležel mimo vesnici, jako například v krymské Bohemce, nebo byl hned za kostelem v centru vesnice, jako například v krymské Alexandrovce, kde bylo rovněž sídlo kněze (pátera). Tyto dvě krymské vesnice byly centry okresních („volostních“) správ a kromě toho se v nich nacházela ještě další zařízení. Například v Alexandrovce byl před rokem 1893 Josefem Adámkem otevřen stánek a od 1. ledna 1893 dostal povolení k otevření krčmy. V roce 1899 pan Adámek podal žádost o povolení otevřít další pivnici (Laptev, 2005, s. 39).

Vzhledem k přírodně zeměpisným podmínkám se pro výstavbu používal místní materiál. Na Krymu první přistěhovalci žili v obydlích ponechaných krymskými Tatary, poté začali stavět vlastní domy. Jako stavební materiál používali dřevo a hlínu, tak jako ve staré vlasti. Ve stepích Krymu našli dostatek hlíny a z ní vyráběli nepálené cihly, tak zvané „kobyly“, jež byly směsí hlíny, slámy, trávy a vepřových štětín. Hlína se přidávala i do malty, kterou se spojovaly cihly a rovněž k „mazání“ podlah. V některých domech byly podlahy částečně vydlážděny pálenými cihlami. První prkenné podlahy se v domech krymských Čechů začaly objevovat ve 30. letech 20. století a ve 40. a 50. letech byly takové podlahy již v mnoha domech. Jako základní materiál na střechy se používala sláma a od 80. let 19. století

se začaly zavádět jako krytina tašky, tak zvané „marselky“ a „němky“, vyráběné v závodech Tauridské gubernie. Střecha se stavěla sedlová, do průčelí se obvykle zasazovala dvě okna kvůli větrání a osvětlení, pod nimiž pak byl menší převis. Nad okny bylo zvláštní vyhloubení, do něž se umísťovala soška světce, obvykle to bývala soška sv. Josefa, jenž byl Čechy žijícími na Krymu obzvláště uctíván.

Obrázek 4: Český dům v obci Lobanovo, 60. leta 20. století

Zvláštní důraz při výstavbě domu byl kladen na strop, který se dělal z dřevěných desek, nejčastěji zasazených do dvou řad. Nahoře se desky (prkna) mazaly hlínou smíšenou se slámou. Tato konstrukce byla upevněna dubovými trámy impregnovanými zvláštním roztokem. Strop zároveň sloužil jako podlaha půdy, kde se uschovalo obilí, masné výrobky, brambory a ostatní zásoby.

Domy byly oploceny menším plotem a umístěny uprostřed statku. K obydlí býval přistavěn i chlév a ostatní hospodářská stavení. Majetnější lidé měli navíc stodolu a kůlnu, kde v zimě uschovali dopravní prostředky a zemědělské nástroje. Vyčleňovalo se rovněž oplocené místo pro drůbež a prasata. Statek ještě zahrnoval nevelké nádvoří a zahradu. Nezbytností každého hospodářství byla také studna.

Domky krymských Čechů byly třídlínné: skládaly se z předsíně, izby (obývacího pokoje) a komory. V předsíni byla pec, tak zvaná „holandka“, na níž se vařilo, a ještě jedna

„chlebová pec“. Později začali předsín přepažovat stěnou, a tak se utvořily dvě samostatné místnosti – kuchyň a předsín. V předsíni stál žebřík vedoucí na prostornou půdu. Izba byl velký a světlý pokoj, v kterém byli vítáni hosté, a býval vyzdoben množstvím všemožných výšivek, jakožto ručníků, ubrousků, přehozů. Komora sloužila jako hospodářská místnost, v níž se uschovávaly některé potraviny, oděv a drobné hospodářské náčiní. V některých domech se komora zařizovala jako druhý obývací pokoj, kde mohli bydlet starší lidé nebo jiní rodinní příslušníci. Je třeba podotknout, že ačkoli si starší lidé pamatují termíny jako „izba“ nebo „komora“, běžně už místo nich používají výrazů nových, jako „pokoj“ či „sál“, čímž se tato stará slova pomalu vytrácejí z paměti. Od 20. let 20. století se začaly měnit interiéry domů: stavěly se prostorné letní verandy, předsíně, kuchyně se spižárnou, při stavbách obývacích pokojů (sálů) a ložnic se již hledělo na počet příslušníků domácnosti, přibývalo i hospodářských místností (komor). To všechno bylo pod jednou střechou a místnosti byly navzájem propojeny. Při stavbě stěn se ve stále větší míře používal kámen „rakušňak“ (lasturovitý vápenec) a cihly (Laptev, 2005, s. 41).

Další návaznost na starou vlast se uchovala v jídle a ve způsobu stravování. Hlavní důraz byl kladen na moučná jídla, především na knedlíky z nekynutého těsta a kyselého těsta. Nekynuté knedlíky se plnily marmeládou, tvarohem a polévaly

Obrázek 5: Rodina Suchánkových, Krym, obec Bohemka, začátek 20. století

se máslem. Knedlíky z kyselého těsta se podávaly s omáčkou a se zelím coby přílohami k masu. Mouka se používala na výrobu nudlí a různého pečiva, jako housek, koláčů a všemožného obřadového pečiva. Buchty, koláče, záviný („štrúdly“) a jiné druhy pečiva se pekly na každý rodinný a kalendářní svátek. Podstatnou část jídelníčku tvořila mléčná a masitá jídla (a výrobky z nich). Z mléka se vyráběla smetana, tvaroh a sýr. Při výrobě masitých výrobků se zpracovávalo nejčastěji drůbeží a vepřové maso. Z vepřového masa se dělaly salámy, klobásy, šunka apod. Hojně se jedla zelenina vypěstovaná na vlastních zahrádkách. Mezi oblíbené nápoje patřilo pivo a víno. Hrozno se obvykle nakupovalo na trhu a jarmarcích a víno se vyrábělo v domácích podmínkách.

Díky životu v těsném sousedství se zástupci jiných etnických komunit začali Češi do svého jídelníčku zavádět i jejich typická jídla, jako například melounovou zavařeninu (bekmez), kávu nebo známý ukrajinský boršč. V současné době se česká kuchyně uplatňuje hlavně během svátečních oslav.

V oděvu krymských a ukrajinských Čechů nejsou etnická specifika zjištěna. Pravděpodobně je tomu tak proto, že čeští přistěhovalci přijížděli z vyspělých průmyslových regionů českých zemí, kde se již běžně používal evropský městský oblek (Laptev, 2005, s. 42).

Etnická specifika Čechů se především zachovala v oblasti duševní kultury. Kalendářní svátky a tradice Čechů jsou složitým propletením starobylých pohanských zvyků, novějších lidových tradic a prvků křesťanské obřadnosti. Některé svátky a obřady u krymských Čechů zakořenily, jiné doznaly určitých změn a na některé se zapomnělo úplně. Většího významu nabývaly koncem 19. a počátkem 20. století církevní náboženské obřady. Ze svátků si etnické specifikum zachovaly den sv. Mikuláše, Vánoce, posvícení, Velikonoce, Křížové dny a svátek úrody – dožínky.

Kompaktní osídlení na venkově bylo příčinou zachování etnického specifika Čechů v oblasti tradiční kultury. Češi žijící na Ukrajině si dodnes zachovávají svůj jazyk, obyčeje a další kulturní prvky, čímž přispívají k obohacení mnohonárodnostní kultury své nové vlasti.

3. 2. Školství

Jedním z míst, kde se zachovávala česká kultura, byla škola. Po roce 1917 bylo na základě zásady sebeurčení národů rozhodnuto umožnit dětem nejméně tři roky výuky v mateřském jazyce. Všeruský zemský svaz vyzval Svaz československých spolků na Rusi k zakládání škol. Během roku bylo jen na Volyni založeno 36 škol s českým vyučovacím jazykem. V roce 1923 byly upraveny směrnice dovozu českých učebnic a zřízen úřad plnomocníka českých škol. Skutečný rozvoj českého školství na Ukrajině však vázl vzhledem k hospodářské situaci v zemi, omezení mezinárodních styků a zejména kvůli nedostatku českých učitelů. Problémem bylo zajištění učebnic a učebních pomůcek, základní učebnice a pomůcky dodalo na Ukrajinu ve dvacátých letech ministerstvo školství Československé republiky.

Během první světové války, až do okupace Ukrajiny, se úkolu vyučovat přechodně ujali čeští zajatci, někde vyučovali sami krajané, rolníci, kteří však neměli dostatečnou přípravu. Posléze přijížděli učitelé z Čech, kteří mohli vyučovat poté, kdy si vyžádali zvláštní povolení sovětské vlády v Moskvě. V roce 1925 bylo na Ukrajině 19 českých škol s 23 českými učiteli, na Krymu 2 české školy (Dluhošová, 1996, s. 54). První česká škola na Krymu byla založena v roce 1867 v Bohemce, v roce 1910 v ni působili 3 učitelé. Další škola se nacházela v Alexandrovce, byla založena v roce 1884 (Laptev, 2005, s. 50).

Začátkem třicátých let došlo na Ukrajině k politickým procesům s českými učiteli, řada z nich byla odsouzena k smrti či k nucenému pobytu na východní Sibiři.

Školy s menšinovým vyučovacím jazykem byly na Ukrajině zakázány v roce 1937. Tehdy byl také zrušen kyjevský učitelský institut, který vzdělával mimo jiné učitele češtiny, zejména z řad krajanů. Výuka na školách byla nadále vedena v ruštině, případně i v ukrajinštině.

Vyučování českého jazyka bylo na Ukrajině obnoveno po roce 1989 formou volitelného předmětu. V Malé Zubovštině se takto začala čeština vyučovat již ve školním roce 1989-1990. Na jaře roku 1991 působila v místní jedenáctiletce několik měsíců učitelka

češtiny z Prahy, v rámci příprav na přesídlení vedla i večerní kurzy pro dospělé. Dnes se zde čeština již nevyučuje. Kurzy českého jazyka byly v posledních letech organizovány ve většině krajských komunit, často prostřednictvím letních kurzů jazyka.

3. 3. Reemigrace českých krajanů

Volyňští Češi zvažovali o reemigraci již po první světové válce a návrh na ni se znovu objevil v roce 1940. Záměr nabyl na reálnosti v souvislosti s uvažovaným odsunem německého obyvatelstva z českého pohraničí a se vstupem volyňských Čechů do československé vojenské jednotky v SSSR. Na jednání s předsedou vlády a prezidentem republiky v Košicích v květnu 1945 získali volyňští Češi příslib podpory reemigrace. Ti, kteří došli s bojujícími jednotkami do Československa, většinou zde již zůstali v naději, že jejich rodinám bude dovoleno za nimi přicestovat.

Po delších jednáních byla 10. července 1946 podepsána dohoda mezi vládami ČSR a SSSR, jež dávala Čechům a Slovákům žijícím na území bývalé Volyňské gubernie právo dostat československé občanství. O reemigraci usilovali i čeští osadníci mimo Volyň, připisovali sebe nebo alespoň své děti k příbuzným na území Volyňské gubernie a mnozí uspěli (Dluhošová, 1996, s. 55). Sídly hlavních plnomocníků smlouvy byla města Praha a Luck. Transporty s reemigranty odjížděly z Ukrajiny od ledna do dubna 1947. Z odhadovaného počtu 50 tisíc českých obyvatel Volyně reemigrovalo do Československa 33 077 osob.

Reemigrace však nebyla povolena všem zájemcům. V případě smíšených manželství bylo přesídlení povoleno jen tehdy, když hlavou rodiny byl Čech. Reemigrace nebyla umožněna ani těm, kteří zastávali významná místa nebo byli místními orgány považováni za nepostradatelné. Reemigrací tedy nebyla ukončena historie Čechů na Volyni, jak se nejvíc soudilo. Zůstaly zde stovky českých rodin a touha po přestěhování do České republiky je v této oblasti stále živá.

K dalšímu návratu Čechů z Ukrajiny došlo v důsledku havárie jaderné elektrárny v Černobylu. K havárii došlo v dubnu 1986, avšak teprve v závěru roku 1989 vešlo ve známost, že postižena je rozsáhlejší oblast než dosud evakuovaná. Obyvatelům této širší oblasti, tak zvané zóny doporučené evakuace, garantoval sovětský stát finanční kompenzaci nemovitého majetku, nikoli však nové usídlení mimo postiženou oblast.

V postižené oblasti se nacházelo i několik obcí osídlených Čechy. Bylo zřejmé, že vystěhováním a následným rozptýlením zaniknou národnostně homogenní české komunity. Z obav před ztrátou národnostní identity, ale zejména v atmosféře stoupající nemocnosti a nesystematických protiradiačních opatření, ukrajinští Češi usilovali o možnosti přesídlení do Česko-Slovenské Federativní Republiky. Po řadě jednání bylo rozhodnuto, že přesídlení se uskuteční jakožto humanitní akce vlády ČSFR na náklady Československa (Dluhošová, 1996, s. 56).

Možnost přesídlení se vztahovala na osoby českého původu a jejich rodinné příslušníky, kteří žili v tak zvané zóně doporučené evakuace. S osobami starými nebo nemocnými mohla přesídlit i rodina jednoho z dětí, byť nežila v postižené zóně, pokud se zavázala o tyto osoby pečovat. Přesídlení byli krajané z Malé Zubovštiny a okolí, z Korostenu, Malinovky a Malíny, zčásti i z Kyjeva. Humanitární přesídlovací akce byla ukončena rokem 1993. Celkem bylo přesídleno 1 812 osob.

3. 4. Současná situace v krajanských komunitách

Spolková činnost Čechů a Slováků na Ukrajině se začala obnovovat, či znovu vytvářet, od začátku devadesátých let. Umožnila to zejména změna politického klimatu v SSSR v důsledku tak zvané perestrojky.

V roce 1990 byla založena Česko-slovenská kulturně osvětová společnost J. A. Komenského, která svým názvem programově navazuje na někdejší Dobročinný a vzdělávací spolek J. A. Komenský v Kyjevě. První odbočka připravované Společnosti byla založena 25. 1. 1989 na shromáždění 400 obyvatel vesnice Malá Zubovština a města Korosten. Následně vznikla odbočka Společnosti o 250 členech i v další české lokalitě

Malinovka. V Kyjevě byla 7. 4. 1990 ustavena 120 členná odbočka, která se svým názvem Stromovka hlásí k předválečnému krajauskému spolku v Kyjevě.

Záměrem přípravného výboru bylo zastřešit aktivity všech českých i slovenských krajauských komunit. V předchozích desetiletích byly kontakty mezi jednotlivými obcemi přerušeny, avšak prostřednictvím informací o připravovaném založení Společnosti v tisku a v Rozhlase se podařilo kontakty mezi českými komunitami navázat. Oficiálně byla Československá kulturně osvětová společnost J. A. Komenského založena dne 7. 4. 1990 v Kyjevě. V dalších měsících byly odbočky společnosti ustaveny i ve Lvově, v Bohemce v Nikolajevské oblasti, v Novgorodkovce (bývalém Čechohradě) v Záporožské oblasti, v Puchově v Poleské oblasti, a další na Volyni – v Žitomiru, Lucku, Rovnu i Dubnu. Tyto odbočky sdružovaly krajanu nejen z uvedených měst, ale i z okolních vesnic (Dluhošová, 1996, s. 57).

Deklarovaným cílem Společnosti bylo posílení národního povědomí krajanů, hlubší poznání kultury a dějin historické vlasti, posilování znalosti češtiny a v neposlední řadě rozvíjení kontaktů s Československem.

Členům iniciativní skupiny Společnosti se podařilo setkání s prezidentem ČSFR Václavem Havlem za jeho návštěvy v Moskvě v únoru 1990. Získali příslib nejen ozdravných pobytů v ČSFR pro děti z oblasti postižené černobylskou havárií, ale i příslib pomoci v přesídlení. Mezi krajanu vzrostl zájem o výuku češtiny, o historii Československa i českého etnika na Ukrajině.

Do ČSFR přesídlala většina krajanů, kteří působili v předsednictvu Společnosti, tedy nejiniciativnější členové. Přestože Společnost formálně existuje i nadále, ztratila postavení celorepublikové organizace. Avšak to neovlivnilo existenci odboček, které ostatně, v lokalitách mimo postiženou zónu, pracovaly od svého založení vcelku autonomně.

V květnu 1995 byl založen koordinační výbor krajanů Česká národní rada Ukrajiny. Je to poradní a koordinační orgán českých spolků na Ukrajině v oblasti národnostních problémů, lidských práv, osvěty, kultury, náboženství a vztahů České republiky s krajauskými spolky v zahraničí.

Na území někdejší Tauridské gubernie dnes krajané žijí, z větší části ve smíšených

rodinách, v Záporožské oblasti v Novgorodkovce (Čechohrad) a Melitopoli, malá česká komunita je i ve městě Záporoží, dále na Krymu v Simferopolu a Lobanovu (Bohemka), v Alexandrovce a Sevastopolu.

V Novgorodkovce (dříve Čechohrad) žijí obyvatelé šestnácti národností, 400 z nich Češi, ze 70% římsko-katolického vyznání. Krajané usilují o navrácení původního jména obce. V okresním městě Melitopol v Záporožské oblasti žije 150 Čechů.

Na Krymu žije na tisíc Čechů. Centrem krajanského života je Simferopol, kde žije okolo 200 Čechů. Ve spolupráci s etnografickým muzeem v Simferopolu zpracovávají muzejní a archivní fondy historii Čechů na Krymu. Také se organizuje výuka češtiny, česky hovoří již jen starší generace. Při krajanském spolku Vltava působí folklórní soubor téhož jména a dětský soubor Srdíčko.

Simferopolská Vltava má několik poboček a mimo jiné organizuje i krajany z Alexandrovky, Lobanova a obci Bratskoje. Ve vesnici Bratskoje (dříve Tábor) dnes žije kolem 460 obyvatel, z toho 150 Čechů.

V Alexandrovce jsou dnešní obyvatelé převážně ruské a tatarské národnosti. Žije tady 170 Čechů, vesměs římsko-katolického vyznání. V Alexandrovce ještě stojí torzo katolického kostela, impozantní neogotické stavby. Kostel byl postaven v roce 1910 z výnosu sbírky krajanů české a německé národnosti, ve třicátých letech však byl pobořen a věž byla stržena. V původní pouze české obci Lobanovu (dříve Bohemka) žije dnes 1 600 obyvatel,

Obrázek 6: Katolický kostel
v Alexandrovce, Krym, rok 1911

z toho 200 české národnosti, vesměs katolíků. Do dvacátých let 20. století zde byla česká škola, krajané usilují o její obnovení.

V někdejší Chersonské, později zčásti Oděské gubernie do dnešních dnů trvá české osídlení v Oděse (zde žije na 30 českých rodin), Bohemce, Veselinovce (Sirotince), Novo-Samarce (Sofievce) a Malé Alexandrovce.

Obec Bohemka byla do roku 1960, kdy ještě nebyly běžné národnostně smíšené sňatky, téměř výhradně českou obcí. V současné době má Bohemka 390 obyvatel, z nich 250 české národnosti. Češi v Bohemce se hlásí k reformovanému vyznání.

Ve Veselinovce (krajané i dnes nazývají obec Sirotinkou a v okolí je známa jako Chutor Čechy) žije 200 obyvatel, převážně Čechů evangelického vyznání (Dluhošová, 1996, s. 59).

Na území někdejší Kyjevské gubernie žijí krajané v Kyjevě, Malíně, Malinovce, Malé Zubovštině a Korostenu. V hlavním městě Ukrajiny žije na 600 Čechů, původem převážně z Kolonie Vyšehrad (kde dodnes žijí české rodiny), ale i z dalších krajanských komunit. Společnost J. A. Komenského sdružuje krajany žijící v Malinovce a Malinu. Tři čtvrtiny krajanů jsou římsko-katolického vyznání. V důsledku postižení obce následky černobylské havárie část krajanů v letech 1992-1993 z Malinovky přesídlila do České republiky. V roce 1992 se k české národnosti hlásilo 577 osob, v roce 1995 cca 300 osob. V Malé Zubovštině s 600 obyvateli (276 rodin) dnes žije jen 30 českých rodin. V Korostenu, kde v roce 1990 žilo 56 českých a smíšených rodin, dnes žije několik desítek Čechů (Dluhošová, 1996, s. 60).

Na území někdejší Volyňské gubernie žijí Češi ve městech Rovno (300 osob), Dubno (324 osob), Luck (478), Žitomir (152 rodin) i v okolních obcích. V někdejší Podolské gubernie žijí Češi v obci Nikolajevka (dříve Holendry) ve Vinnické oblasti (Dluhošová, 1996, s. 60).

Na Ukrajině se od začátku devadesátých let pozitivně změnil vztah k národnostním menšinám. České národní povědomí si udrželi zejména ti krajané, kteří žijí v relativně uzavřených komunitách, především na venkově. Jeho udržení je velmi často vázáno na společně vyznávanou víru. Střední a mladší generace odchází do měst zpravidla v okruhu původní komunity, ať již na studie, za prací nebo za vyšším životním standardem. Vztah

k vlastní národnosti je pak udržován prostřednictvím rodinných vazeb a kontaktů s výchozí komunitou. Bez těchto kontaktů vědomí etnického původu slábne a zaniká. Krajané jsou sžiti s prostředím a společností, v níž žijí a za jejíž součást se považují. Intenzivně prožívají pocit sounáležitosti s příslušníky vlastního etnika, s Čechy v historické vlasti. Krajané si uchovali znalost mluvené češtiny, slovem i písmem ovšem ovládá český jazyk pouze nejstarší generace. Mají proto zájem o prohloubení či získání znalosti českého jazyka. Nelze nevidět, že v historii Čechů na Ukrajině a Krymu se opakuje stále táž situace: krajané usilují o rozvoj českého školství, budování českých knihoven, rozvoj spolkové činnosti, nedostává se jim však kvalifikovaných českých učitelů, českých knih a učebnic.

4. JAZYK ČESKÝCH PŘESTĚHOVALCŮ

Nedostatek ověřeného autentického materiálu je patrný zejména při charakteristice jazyka české komunity na Ukrajině. Práce Jany a Pavla Jančákových *Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny* (Praha, 2004) je jedinou prací věnovanou této tematice. Je však zaměřena jen na výzkum jazyka českých reemigrantů z Volyni a obcí Malé Zubovštiny a Malinovky. Na základě této knihy se pokusím shrnout základní charakteristické znaky jazyka těchto českých přestěhovalců.

Zjištění východiska kolonizace bývá u jazykových ostrovů vzniklých přesídlením části obyvatelstva z mateřského území jedním z velkých problémů. To, co první kolonisté důvěrně znali, to jest odkud každá rodina pocházela, se u následujících dvou tří generací stává neurčitým, nebo se zcela zapomene.

Ukrajinská čeština není jednotná. Vedle významných vzájemných shod shledáváme v mluvě obou zkoumaných obcí i mnohé difference, které nás přesvědčují o tom, že východisko kolonizace jejich prvních českých osadníků bylo rozdílné.

Analýza mluvy českých reemigrantů, kteří se po černobylské katastrofě vrátili v letech 1991-93 ze svých domovů v českých obcích Malé Zubovštině a Malinovce na Ukrajině do země svých předků, je v mnohých aspektech živou učebnicí plně fungujícího dialektu severovýchodních Čech z poloviny 19. století. Nejde tady jenom o uchování charakteristických nářečních znaků v podobě ještě téměř nerozkolísané. Také celkový ráz této mluvy je značně starobylý, jak to také odpovídá úzu mluveného jazyka té doby v Čechách vůbec.

I nejmladší generace ukrajinských Čechů užívala ještě dlouho po přesídlení do Čech zcela běžně výrazy jako *procejtnout* ‘probudit se’, *psaňi* ‘dopis’, *přátele* ‘příbuzní’, oslovení *strejčku*, *tetičko*. V řeči mluvčích staré generace byly například zachyceny tyto doklady: *štiri vjedra se tam vlejvali*, *podej mně šátek* (kapesník), *a záhi se protrhat nemužou* (brzo). Stejně je tomu i při změnách ve stylovém hodnocení některých výrazů: *jedlo se*, *aš se to rosejpalov hubje*, *tekla mně hubou kreu* (výraz *huba* má zde zcela neutrální, neexpresivní význam). Také neutrální užívání germanismů, které byly obvykle v lidovém jazyce té doby, je zcela běžné:

musim to vokoštovat, stromeček sme richtowali, budu piglovat (žehlit).

Větší míra uchování dialektických prvků i v mladší generaci byla podpořená také tím, že už od roku 1939 nesměla v obou českých obcích vůbec působit česká škola. Tím se vliv českého spisovného jazyka nemohl projevit nejen jejím prostřednictvím, ale vlastně žádnou jinou formou.

V ukrajinské češtině se jistá míra prvků spisovného jazyka může projevovat také vlivem dřívější četby českých textů, zvláště různých kalendářů. I to však později ustalo, protože v důsledku válečných událostí byly i takové „rodinné památky“ zničeny. Později začala být překážkou české četbě i malá znalost latinky.

Při posuzování vlivů ukrajinského jazykového prostředí na české nářečí si nemůžeme dělat nárok na to, abychom tyto vlivy posuzovali v konfrontačním pohledu z hlediska struktury obou příbuzných jazyků. Také ponecháváme stranou složitý vztah mezi ukrajinštinou a ruštinou, příznačný pro jazykovou situaci na Ukrajině, a z toho vyplývající poměr obojích výpůjček.

Čeština v těchto obcích měla takovou sílu, že jak domácí, tak i přejímaná slova mají přízvuk na první slabice a že se cizí výpůjčky plně zařazují do slovotvorného a morfologického systému češtiny. Častá délka na přízvučné slabice u jisté skupiny slov by mohla vyvolat dojem, že i v těchto případech jde o ovlivnění silným východoslovanským přízvukem, ve skutečnosti je také tento jev jedním z typických znaků odpovídajícího českého nářečí. Tento severovýchodočeský nářeční typ se pak ovšem v ukrajinském prostředí uplatňuje mnohem častěji jako jakýsi zvukový model a je jedním z výrazných prostředků expresivity. Při sledování zvukové stránky mluvy ukrajinských Čechů v celkovém pohledu a její srovnání s mluvou nářečních mluvčích na mateřském území je už na první poslech zřejmé, že čeští mluvčí z Ukrajiny jsou zvukovou formou ukrajinského jazykového prostředí přece jen, a občas i výrazně, ovlivněni. Projevuje se to také přejímáním některých prvků zvukové podoby východoslovanské věty.

Nejnápadnějších změn ukrajinská čeština dosáhla v rovině syntaktické, hláskoslovné a lexikální. Charakterizujme tyto změny podrobněji.

4. 1. Syntaktická rovina

Velmi nápadné změny jsou v syntaxi, zvláště bereme-li v úvahu dost časté přejímání celých cizích vazeb. Pokud jde o větnou stavbu, její ráz zůstává veskrze český, protože převážná většina těchto cizích vlivů se týká jen náhrady českých spojek a spojovacích prostředků prostředky cizími.

Při náhradě českých spojovacích prostředků jde tedy vlastně zpravidla o prvky lexikální, bez hlubších zásahů do stavby věty. Velkou frekvenci má prostě slučovací spojka *i* místo české *a*, a to jako prostředek větný i členský: *no tak won se wotočil i šel tam, naložili se na plech i pekli sme, ten mňel kráwi na starost'i i fšehnisme mňeli práci.*

Běžně užívaná česká spojka *nebo* se při vyjadřování poměru vylučovacího uplatňuje i v ukrajinské češtině, ale běžně bývá nahrazována spojkami častými v majoritním prostředí: *po ukrajinski abo po ruski, po česki či po polski, víte to či ne.*

V důsledkových větách bývá česká spojka *proto* nahrazována přejatou spojkou *zato*: *zato si ho i sebrali, zato ho i represírovali.*

V přípustkových větách je obvyklá česká spojka *i když* nahrazena spojkou přejatou: *chod'ili sme tam do kostela, choť nám to i zakázali, je mu devadesád z něčim roku, choť já nevím kolik.*

Velkou frekvenci má přejatá spojka *bo*, uplatňovaná vedle obvyklého českého *protože* ve větách se vztahem příčinným nebo důvodovým: *tag ho newzali na tu práci, bo je Čech, neber ho, bo ho neunesoš, we wosum hoďin musíš lehat, bo brzo zas wstáwaj.*

Častým a velmi nápadným ovlivněním syntaktické roviny českého dialektu v ukrajinském prostředí vyplývajícím z interference příbuzných jazykových soustav je přejímání cizích vazeb. Zvláště u těchto paralelních jazykových prostředků totiž platí, že bilingvní mluvčí ztrácí v jednotlivých konkrétních případech oporu v tom, která vazba je kterému jazyku vlastní, a velmi snadno tak do českého projevu přejímá nebo adaptuje vazby z majoritního jazyka. Uvedeme několik nejčastějších případů. Při srovnávání ve smyslu rozdílné kvality se vedle českého typu se spojkou *než* – *je starší nežli já, u nás zeme bilo trochu víc nežli tadi* – uplatňuje i přejatý typ s předložkou *za*: *wona je starší za nás, nesla ešče*

menčí za mne sestru.

Závislé členy v slovesných vazbách mění po cizím způsobu předložkové pády v pády nepřímé: *protože jí lidi spomínali* (na ni), *dívám se maminku* (na maminku).

Uchovaly se i některé syntaktické rysy staršího jazyka, zvláště například užívání vazeb s genitivem a některých vazeb dalších: *natrhejte trávi, navezli hnoje, dejte mne mouki, a do toho se vajiček naložilo červenejch, dal si píva, dejte si cukru, d'i a přines vodi*.

Dalším významným ovlivněním ukrajinské češtiny spjatým se zvukovou stránkou ukrajinské věty je posouvání jádra výpovědi z koncové pozice do středu věty. Tento přesun bývá často zároveň ještě zvýrazněn i větým důrazem. Tak například věta, která by v češtině v neutrálním kontextu zněla *potom sme si strojili stromeček*, byla v ukrajinské češtině zaznamenána v podobě *potom sme si stromeček stavjeli*. Zatímco v češtině má tento slovosledný a intonační typ svou specifickou funkci, zdůrazňuje se jádro výpovědi, v ukrajinské češtině je to model poměrně častý, neutrální: *abi to dešť nenamočil, von v Hrušovanech tam učil, Toňik se tadi česki naučil číst*.

4. 2. Hláskoslovná rovina

Pokud jde o hláskoslovnou rovinu vlastního českého dialektu, přibýly mu v novém ukrajinském prostředí jen dva nové znaky: náhrada české skupiny *šť* ukrajinskou *šč* (*ščípalo se dřívi, i ruščinu sme mňeli, žije strejc ešče*) a přenášení znělostních poměrů v mezislovních spojeních, zvláště pak změna předložek *s*, *se* v *z*, *ze* (*z maminkou, pjekně zrovnaná, fšecho se to zmichalo dohromadi*).

Další dvě hláskoslovné změny českého dialektu vzniklé vlivem ukrajinského prostředí jsou nápadné a důsledné a charakter systémových změn už mají. Jde především o neexistenci cizí hlásky *g* v internacionalismech a ve vlastních jménech zeměpisných i osobních. Protože tato slova přicházela do ukrajinské češtiny jen ukrajinským prostřednictvím, přejímala se v ukrajinské formě, tedy s *h*: *vona nebila hramotná, to už je třetí henerace, mňeli sme dva haráže doma, ta huberňuje, s Ehipta, a pag hovořil Horbačou*. Stejně tak se po ukrajinskému

způsobu vyslovují v těchto slovech slabiky *di, ti, ni* apod., tedy jako *d'i, t'i, ňi*,...: *v rád'iju, u nás se tomu říká d'ivanbilo to int'eresni*. Z ukrajinské formy přejatých slov se dostávaly do ukrajinské češtiny i další neobvyklé hláskoslovné prvky, jako je například protetické *j*, varianty *s r*, kde je v českých přejatých slovech *ř*, nebo vyslovovaným *s*, kde v českých výpůjčkách je *z* (*u nás taki jeroplan říkali, dvje kresla, říkali nám Maďari, dostávám pensiji*).

Celkově můžeme tedy říct, že systémové hláskoslovné změny ukrajinské češtiny dané ukrajinským jazykovým prostředím nejsou početné. Výrazné a zároveň také důsledné systémové změny v hláskoslovné rovině se totiž českého dialektu vlastně netýkají. Jde o přejímaná slova internacionálního charakteru.

4. 3. Lexikální rovina

V rovině lexikální se ovlivňování cizími prvky projevuje i v mluvě staré generace poměrně velmi výrazně. To proto, že právě tato rovina podléhá cizím vlivům nejvíce. Jde nejen o samozřejmé výpůjčky související s civilizačními změnami, k nimž došlo až po příchodu českých kolonistů na Ukrajinu, ale i o řadu dalších slov a obrátů z běžného každodenního života, a to z nejrůznějších tematických okruhů, například *pojezd* 'vlak', *ap'leka*, *chazajnovat* 'hospodařit', *kukuruza* 'kukuřice', *ind'uk* 'krocan', *brechat* 'lhát', *mizinec* 'malíček', *prostiň* 'prostěradlo', *lalka* 'panenka' atd.

Konečně přistupuje další významný fakt, že ukrajinská čeština řadu slov také ztratila, zejména v souvislosti s kolektivizací. V průběhu času byly zcela zapomenuty mnohé výrazy ze staré české hospodářské terminologie. Jen na některá taková označení si ještě nejstarší jednotlivci vzpomenou, ale například z částí stodoly se už vůbec nepodařilo zjistit slovo *voploteň* (pažení oddělující mlat). Naproti tomu pojmenování nástrojů, které se užívají nepřetržitě až do dnešní doby, zůstala zachována například i jména detailních částí vozu, pluhu aj.

Dnešní lexikální systém ukrajinské češtiny se od severovýchodočeského nářečí na mateřském území už ve svých četných jednotkách odlišuje, a to v důsledku konfrontace se

systemem ovlivňujícího jazyka, do níž se původní systém pojmenování užívaný českými kolonisty v průběhu dalšího vývoje dostával. Při konfrontaci těchto dvou systémů shledáváme, že některé rozdíly jsou dány i tím, že lexikální systém majoritního jazyka, který ukrajinskou češtinu ovlivňoval, je vázán na poněkud odlišnou realitu, takže vedle jazykových vlivů se na změnách v lexikální soustavě ukrajinské češtiny významnou měrou podílely i vlivy mimojazykové. To znamená, že vedle oné podstatné složky slovní zásoby ukrajinské češtiny, jejíž lexikální významy se v obou jazycích kryjí, a jednotlivé ekvivalenty se tak v rámci daných významů dostávaly do bezprostřední konfrontace (*vesnice – selo, hospodář – chazajn, barák – chata, lopátka – žárouna, náměstí – ploščať, trh – bazár*), jsou i případy, kdy se části lexikálních systémů obou jazyků navzájem diferencovaly.

K názvům pro realie z ukrajinského prostředí se ovšem přiřadila i všechna označení měnící se reality včetně internacionalismů, neboť i tato pojmenování se dostávala do lexikální soustavy českého dialektu přirozeně jen ukrajinským prostřednictvím, a to na rozdíl od nářečí na mateřském území (*mahazin – obchod, mašina – auto, turma – vězení, ručka – pero, černilo – inkoust, vagzál – nádraží*,).

I když bylo studium mluvy českých reemigrantů zaměřeno hlavně na popis nejstaršího zjiitelného stavu jejich tradičního severovýchodočeského nářečí, nebylo možno pominout, že dlouhým soužitím s ukrajinským a ruským prostředím byla čeština oběma těmito jazyky ovlivňována, a to tím spíše, že šlo o jazyky příbuzné. V celkovém pohledu je především zřejmé, že stupeň cizího ovlivnění je v ukrajinské češtině místy dost výrazný, a to i v mluvě staré generace. Není však pochyb o tom, že základní charakter severovýchodočeského nářečí zůstal v této mluvě i přes víc než stoleté odloučení od mateřského jazykového prostředí vcelku zachován.

ZÁVĚR

V bakalářské práci jsem si kladl za cíl prezentovat problematiku českého osídlení na Ukrajině, hlavně historii vzniku krajanské komunity na Ukrajině, její rozvoj a současný stav.

Vycházel jsem z několika odborných prací věnovaných této problematice, z menších studií v různých vědeckých sbornících, z novinových článků a z vlastních materiálů týkajících se života české krajanské komunity na Krymu.

Po prostudování všech zdrojů jsem dospěl k následujícím závěrům. Za hlavní příčiny masové emigrace Čechů je možno uvést: zbídačení českých malých zemědělců, přelidněnost některých českých oblastí, růst nezaměstnanosti vyvolaný krizí ve všech oblastech průmyslu, těžké životní podmínky, hlad postihující značnou část země, národnostní útlak, faktor národnostního sebeuvědomění.

Hovoříme-li o vystěhovalectví na Ukrajinu, mluvíme o dnešním území tohoto státu. Území, které čeští kolonisté v 19. století osídlovali, náleželo carskému Rusku. Přesídlení Čechů probíhalo v několika proudech. Začátkem 60. let 19. století přistěhovalci osídlili jižní část Tauridské gubernie - Krym (zde založili 4 obce) a později část z nich se přestěhovala na sever Tauridské gubernie, kde založili obec Čechohrad. Na konci 60. let se velký počet Čechů usídlil ve Volyňské gubernii, usazovali se i v Podolské, Jekatěrinoslavské a Kyjevské gubernii. Menší skupiny přestěhovalců zakotvily i v jiných obcích a městech Ukrajiny.

Při prvním všeruském sčítání lidu v roce 1897 se k české a slovenské národnosti přihlásilo v carském Rusku 50 385 osob (většinou to byli Češi), z toho 27 660 ve Volyňské gubernii, 6 450 v království Polském a 1 174 na Krymu. Při sčítání lidu v roce 2001 bylo na Ukrajině napočteno 5 917 osob, ale podle ministerstva zahraničních věcí počet krajanů je odhadován na 10 000 osob.

Lokální bydlení, zvláště na venkově, napomáhalo k zachování etnických specifik jak v oblasti materiální, tak hlavně v oblasti mentální kultury, tedy ve zvycích, právních normách, obřadech, v různých druzích lidové tvorby a umění, v náboženství a v neposlední řadě také toponomastice, což přispívalo k zachování generační propojenosti. Na druhé straně

dlouhodobé bydlení mezi Ukrajinci, Rusy, Němci, Židy, tedy v cizím etnickém prostředí, vedlo k nevyhnutelným procesům etnické asimilace a akulturace, které trvají dodnes. Vzájemné ovlivnění kultur je možno pozorovat v prvcích tradiční kultury, jakožto jazyku, obřadech, stravování, interiéru obydlí, architektuře a v celkové charakteristice životního stylu.

Na Ukrajině se od začátku devadesátých let pozitivně změnil vztah k národnostním menšinám. České národní povědomí si udrželi zejména ti krajané, kteří žijí v relativně uzavřených komunitách, především na venkově. Udržení si národního povědomí je velmi často vázáno na společně vyznávanou víru. Střední a mladší generace odchází do měst zpravidla v okruhu původní komunity, ať již na studie, za prací nebo za vyšším životním standardem. Vztah k vlastní národnosti je pak udržován prostřednictvím rodinných vazeb a kontaktů s výchozí komunitou. Bez těchto kontaktů vědomí etnického původu slábne a zaniká. Krajané jsou sžiti s prostředím a společností, v níž žijí a za jejíž součást se považují. Intenzivně prožívají pocit sounáležitosti s příslušníky vlastního etnika, s Čechy v historické vlasti. Krajané si uchovali znalost mluvené češtiny, avšak slovem i písmem ovládá český jazyk pouze nejstarší generace. Mají proto zájem o prohloubení či získání znalosti českého jazyka. Nelze nevidět, že v historii Čechů na Ukrajině a Krymu se opakuje stále táž situace: krajané usilují o rozvoj českého školství, budování českých knihoven, o rozvoj spolkové činnosti, nedostává se jim však kvalifikovaných českých učitelů, českých knih a učebnic.

Nedostatek ověřeného autentického materiálu je patrný zejména při charakteristice jazyka české komunity na Ukrajině. Práce Jany a Pavla Jančákových „Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny“ je jedinou prací věnovanou této tématice. Je však zaměřena jen na výzkum jazyka českých reemigrantů z Volyni a obcí Malé Zubovštiny a Malinovky. Na základě této knihy jsem se pokusil shrnout základní charakteristické znaky jazyka těchto českých přestěhovalců.

Analýza mluvy českých reemigrantů, kteří se po černobylské katastrofě vrátili v letech 1991-93 ze svých domovů v českých obcích na Ukrajině do země svých předků, je v mnohých aspektech živou učebnicí plně fungujícího dialektu severovýchodních Čech z poloviny 19. století. Nejde tady jenom o uchování charakteristických nářečních znaků v podobě ještě téměř nerozkolísané. Také celkový ráz této mluvy je značně starobylý, jak to

také odpovídá úzu mluveného jazyka té doby v Čechách vůbec.

Vzhledem k omezenému rozsahu práce se zabývám prezentací české krajanské komunity jen z malé části, což poskytuje možnost pro další zpracování.

Domnívám se, že tato bakalářská práce by mohla být užitečná jako studijní materiál pro studenty historického i lingvistického oboru a pro všechny zájemce o českou krajanskou komunitu na Ukrajině.

BIBLIOGRAFIE

1. Bělič, J. (1972): „Nástin české dialektologie“. Státní pedagogické nakladatelství, Praha
2. Dluhošová, H. (1996): „Vystěhovalectví na Ukrajinu“, Češi v cizině. Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, 9, s. 48-66
3. Hofman, J. (1995): „Češi na Volyni“. Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, Praha
4. Jančáková, J., Jančák, P. (2004): „Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny“. Karolinum, Praha
5. Kučera, K. (1990): „Český jazyk v USA“. Univerzita Karlova, Praha, 243 s.
6. Laptev, J. (2005): „Krymští Češi z kulturně etnografického hlediska (1861-1920)“, Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. AntikvA, Simferopol, s. 37-52
7. Никольский, П. А. (1929): „Население Крыма“, Симферополь
8. Paměti Antona a Josefa Neprašévých (1990), Simferopol, 27 s.
9. Песчаный, О. (1993): „Волинські чехи“, Пам'ятки України, 16, стр. 15-17
10. Státní archiv Autonomní republiky Krym (SA ARK):
 - a) fond 26, soupis 2, věc 1540
 - b) fond 26, soupis 1, věc 24575
 - c) fond 26, soupis 1, věc 24512
 - č) fond 381, soupis 44, věc 20647
 - d) fond 26, soupis 1, věc 24626
 - e) fond 27, soupis 1, věc 7506
11. Valášková, N. (1996): „Češi v Rusku“, Češi v cizině. Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, 9, s. 26-47
12. Вернер, К. А. (1889): „Памятная книжка Таврической губернии“, Симферополь, 633 с.
13. Volkova, S. (2005): „Česká emigrace na Krym a zakládání kolonií ve druhé polovině 19. století“, Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. AntikvA, Simferopol, s. 7-36
14. www.mzv.cz

Příloha 1

Paměti Antona a Josefa Nepraševých

(České osády v Tauridské gubernie)

„Bylo to už dávno, málo je toho, co si pamatujeme“ - tak asi začínalo vypravování stařečků o příchodu Čechů na Krym i založení Čechohradu. Mládí rádo sní o budoucnosti, stáří rádo vzpomíná o minulosti, a tak to bylo i zde. Otázka za otázkou vynucovala u starých pamětníků obraz za obrazem, a brzy to šlo tak rychle, že jsem nestačil zapisovat.

Přesídlení Čechů do jižního Ruska bylo v letech 1861 až 1862. Přestěhovali se z okresu Ústeckého (n. Orl.), Litomyšlského a Vysokomýtského. První pohnutkou k tomu byla zpráva, která se roznesla po bídých tehdy osadách v těch krajích, že prý se z Ruska odstěhovalo do Turecka na 3 miliony lidí, tak že tam je mnoho země, a všude je nouze o pracovní lid.

Přijel prý do Čech Žid, nějaký Meier, který se zastavoval v Rychnově a měl plnomocenství od knížete Kočubeje. Žid byl chytrák. Jak mnoho mu záleželo na štěstí a blahobytu těchto bídačů, které zval do cizí země, ukazuje jeden obrázek. Napovídal totiž v jedné rodině, že se přes vodu stare peři převážet nesmí, že za to bude „velká pokuta“, a tak mu tři jediné a poslední peřiny dali za pětku.

Pozvání bylo rozhlášeno na podzim r. 1861. Slušný počet rodin se rozhodl jeti na 3 léta na práci. Šli pro cestovní pasy. Na úřadě je zrazovali, to však nepomohlo. Vydali se na cestu. Jeli vodou do Oděsy, a potom pro ně od knížete Kočubeje poslali povozy, které je dopravily až na jeho velkostatek Dikanka v Poltavské gubernii. Tady se ukázalo, že Žid Meier nebyl věrným ani svému pánu, neboť si s hledáním pracovního lidu nedal mnoho práce a zval každého, kdo jen chtěl jeti. To byla velká chyba, neboť řemeslníků mnoho Kočubej potřebovat nemohl a umění vamberáčů -krajkářů docela nepotřeboval - a takových mezi vystěhovalci byla většina. Jinak se jim vedlo dost dobře: jedli, pili a veselili se. Bavili tím také i pány. To však přinášelo málo užitku knížeti Kočubejovi, a proto se museli odebrat již z jara na Krym.

V Čechách se ovšem mnoho mluvilo o vystěhovalcích. Přicházely i dopisy, většinou

potěšitelné a povzbuzující v tom vystěhovaleckém hnutí, které začalo odejetím první skupiny. Bída byla značná, a to bylo pobídkou největší. Mluvílo se tehdy mnoho o Krymu. V některých ústech tato země oplývala mlékem a strdím. Povídalo se, že tam chleba je mnoho, kdežto v Čechách v těch místech to byla pro lid pracovní jen sváteční pochoutka. Maso prý bylo na Krymu úžasně laciné.

Jeden krajan si již v Čechách kupoval velký hrnec. Když se jej prodavač ptal, nač tak velký hrnec potřebuje, odpověděl: „Inu, když se naloží půl hrnce masa, tak pro polévku ani místa nezůstane.“ To ovšem bylo něco jiného než kroupy a brambory v Čechách. Chudáci! Když jsem se jednoho starce zeptal, jak asi draho se prodávalo tehdy maso na Krymu, odpověděl: „Nevím, my jsme je nikdy neměli, nedostávalo se ani chleba.“ Ta touha po mase svedla už nejednu mlsnou českou dušičku, která potom v Rusku tropí jen ostudu.

Pohnutkou ku stěhování pro ty bohatší byla jiná pohádka: ze prý na Krymu velkostatkáři mají velké lány země, nemají však pracovního lidu, proto prý nejen zvou k sobě do práce, ale pronajímají zem a dávají také dobytek a všechno potřebné nářadí. To se ovšem zamlouvalo; chtěli zbohatnout a za 3 léta se vrátit. Někteří šli do Ruska bez všelikého rozpočtu, naprosto jeli hledat štěstí. Byly ovšem náhledy jiné. Jeden stařeček mi vypravoval: „Když jsem šel do Rychnova přes ves Sopotnici pro pas, tak tam na dolním konci stály dvě hospodyně, a jedna z nich povídá druhé: náš Honza také chce jeti do Ruska; já jsem mu však povídala: jen jdi, jdi; tady volí tahali tebe a tam budou tahat tebou.“ Někteří i mezi emigranty rozuměli tomu, co dělají, takových však bylo málo.

To se všechno dělo po odejetí prvních vystěhovalců ku knížeti Kočubejovi, tedy v zimě z roku 1861 na r. 1862. Na jaře začalo hnutí. Několik rodin se dalo přes Černovice, hlavní město Bukoviny. Bídna cesta to byla. Trvala celých osm týdnů. Malé vozíky, tažené zřídka koníkem, většinou však buď psy a nebo samými hospodáři, převážely většinou jen to nejpotřebnější, sami však cestující prodělali celou tu cestu pěšky. Z Černovic se dali rovnou cestou na Cherson, potom přes Dněpr na jih, až dosáhli svého cíle - hlavního města krymského Simferopolu.

To však byl malý houfek, největší skupina vystěhovalců jela železnicí do města Baziáše a potom parníkem po Dunaji. To bylo před svátky Velikonočními. První skupina

sestávala asi z 80 rodin, druhá, která jela asi za týden po ní, byla ještě větší, bylo v ní 90 rodin. V Galacu, městě to rumunském, čekali na ruskou loď a zastavili se u „Moravského šenkýře“; tam se stala nehoda, na kterou se vy mnozí staří pamatujete, nechci ji zde opakovat. Je to moc smutné.

První skupina přijela do Oděsy právě před Velikonoci, a proto se tam museli na čtyři dny zastavit. Bydleli tam v kasárnách, pro stravu si chodili do města. Jak smutné to bylo stěhování a jak velká bída byla již tady, ukazuje to, že pohled na některé matky, které chodily s dětmi po městě, byl tak smutný, že jim i almužnu podávali.

Tak velký počet přistěhovalců přivábil do Oděsy mnoho všelijakých velkostatkářů, ruských a tatarských, kteří je zvali k sobě. Žádnému se však k nim nechtělo, neboť ti je chtěli vzít do roboty a na dlouhá léta. Nechtěli u nich zůstat obzvláště ti bohatší, neboť mínili za pár let vrátit se zpět, ruskými příslušníky za žádnou cenu stát se nechtěli.

Z Oděsy jeli rovnou do Kozlova, nyní Jevpatorie. A byl již čas, neboť v patách následovala skupina druhá, která přijela do Kozlova asi za týden. Tady se přistěhovalci umístili na velkém dvoře i se všemi svými věcmi. Někteří se zde zdrželi jen asi týden, jiní však museli až 3 neděle čekat, než se našlo nějaké místo. Bídny život to byl. Teprve v Kozlově se setkali s takovým Ruskem, jakým ono právě bylo a které se jim brzo ukázalo daleko ne takovým růžovým, jakým si jej mnozí malovali ještě v Čechách. Jeden stařeček, kterému se teď dosti dobře vede, ještě dnes nemůže bez rozčilení vzpomínat na tu bídu, kterou tehdy museli snášet, a pojmenoval všechno to stěhování „zpozdilostí“. A měl pravdu. Bez cíle, bez známosti s poměry a hospodařením, a mnozí již před přijetím do Kozlova bez peněz, bez vnitřní jednoty mezi sebou - přecházeli chudáci ve dvoře z rohu do rohu, zatím co starší se rozjeli na všechny strany hledat „pány“. Ti bohatší ovšem v Kozlově nezůstali, rozjeli se po městech, kde se práce snadněji nacházela.

Dva týdny majitel dvoru nechal je bydlet zadarmo, potom ho to však omrzelo a začal brát po 10 kopejkách za rodinu denně. To nutilo pospíšet si s odejetím, a práci neb krajinu méně vybírat. Ono toho na výběr bylo opravdu málo. Země nevzdělané lány k nepřehlédnutí, velkostatkářů mnoho, práci však nalézt bylo těžko. Velkostatkáři byli většinou tak zanedbaní, že nemohli dát přistěhovalcům potřebné hospodářské nářadí a dobytek, zvláště voly. Byli

spokojení, když dostávali to nejpotřebnější a k tomu po krávě. Kdo měl na zpáteční cestu, vrátil se hned do Čech, takových však byla menšina.

Asi 30 rodin odejelo k nejbližšímu velkostatkáři Samutinovi, hned však asi za měsíc se stěhovali dále, k generálovi Popovu, u něhož však také zůstat nemohli. Nevelké houfky se odebrali z Kozlova k Sáliši, k hraběti Manosu a jiným. Většina jich jezdila již ne zem pronajímat, ale do roboty. Nebyli spokojeni s podmínkami, hospodáři zase nebyli spokojeni s jejich prací. Málo bylo takových, kteří již na prvním místě se usadili a potom si to i chválili, většina se stěhovala z místa na místo a snášela, obzvláště v zimě, tak velkou bídu a všelijaká utrpení, že to jejich vypravování u porovnání s dnešním blahobytem se někdy až pohádce podobá. Nejhuře se v tom měli ti zámožnější; přivezené peníze se jim brzy rozkutálely a pracovat se za ten čas nenaučili. Lépe v tom byli řemeslníci, které pozval k sobě hrabě Mordvinov. Již tehdy český řemeslník vynikal nad místním. Švec Z. přibíjel podešve floky, a to bylo tady takovou novinkou, že hrabě Mordvinov sám si dal přivést floky z Oděsy, když se tady nikde nalézt nemohly.

Nit sledování za většinou přistěhovalců se tratí. Chudáci! Není divu, domlouvají-li dnes mladému pokolení, když je vidí plýtvat zaschlým trochu chlebem a nebo neskládaným koláčem; měli sami při namáhavé práci, často až přes sílu, někdy jenom - placky z otrub, znají tedy cenu každého sousta. V některých místech je i z bytu vyhazovali. - Malý obrázek, že nás ne vždycky Němci aneb Židé utiskují, že v tom je vinná také naše nesrovnalost. Všichni nesli jedno těžké břímě, stejnou bídu a stejné starosti, na mnohých místech se však mezi sebou hašteřili a v jednom domku dvě rodiny se srovnat nemohly. Na jednom místě vybrali kvůli pořádku starostu. Los padl na člověka, který se domníval, že má vlohy k tomu, aby se z něho stal světoznámý velitel. Ukradl totiž mladý hoch u souseda peníze. Byl čas sekání sen a proto zůstávali doma jen dědečkové. Pan starosta rozhodl až moc jednoduše: že prý peníze ukradl ten, kdo nebyl na senách. Pozval je k vyšetřování, a když se z nich nikdo nepřiznal, tak rozkázal dle zdejšího způsobu dát každému 10 ran holí. Ještě dnes se vypravuje, jak ti nešťastníci křičeli. Nepomohlo to, užili proto posledního prostředku - přísahy, a ta je osvobodila. Ó, ta naše nemoc dědičná, kéž by jí nebylo, kéž by se nevypínal nad jiné ten, kdo má nějaké „právo“ aneb myslí, že má v kapse nebo v hlavě více než jiní - před Bohem jsme si

všichni rovni a často ten menší bývá u Boha větším. Prázdnost v hlavě a pusto v necitelném srdci - to nám mnoho škodilo, kéž by toto aspoň dnes nebylo. - Podobné věci se stávaly i na jiných místech, i před úřady. Škodila také neznalost ruštiny, velice tím byli šizeni. Když Rus ku př. říkal: da, da, (česky ano, ano), tak si Čech myslel, že mu Rus něco dá.

Každá věc má dvě stránky: špatnou a dobrou. Tak to bylo i s tou bídou. Nouze učí rozumu a naši předkové při těch nesnázích také porozuměli, že mohou zvítězit jen „spojenými silami“. Kdyby byli sjednoceni, mohli dostat pozemky od státu již v Oděse, nemohli se však tam nijak shodnout; mnozí si mysleli, že za tři léta na Krymu zbohatnou a vrátí se do Čech. Rok pobytu v Rusku ukázal, jak bláhové to byly rozpočty. Zanechali tedy té naděje a častěji se začali sjíždět s různých míst a společně se radit, jak odpomoci bídě. Usnesli se žádat společně o zem. Vybrali deputaci do Simferopolu k inspektorovi německých a bulharských osad. Ten jim dal velice dobré podmínky: dostali totiž „odkrytý (otevřený) list“ a mohli jezdit všude po státních pozemcích a vyhledat si tu nejlepší půdu. Inspektor jim doporučil take k osazení ves, která se dnes jmenuje Bohemka (Džadra), odkud se právě vystěhovali Bulhaři. Čechů se tam usadilo asi 70 rodin. Dost se jim to líbilo, byly tam zachovalé domky ještě po bývalých osadnících Tatařích. Domky byly většinou hliněné, musely se tedy často opravovat, obzvláště před deštěm, zdálo se jim to však skoro rájem po všem tom utrpení, které museli snášet od velkostatkářů. Studní tam bylo také několik a voda v nich byla většinou dobrá. Byl pozván kněz a občané skládali císaři přísahu, stávali se tedy ruskými příslušníky. Potom stát v několika částkách dal ku zaopatření potřebné nářadí a dobytka i každé rodině po 175 rublech. Půdy dostali po 15 desjatinách na každé mužské pohlaví a ostatní si mohli pronajímat po 15 kopejkách za desjatinu.

Trochu později byly založeny spolu s Němci, s kterými se přistěhovali z Čech, vesnice Kurman, Kyrej a velká osada Alexandrovka, kterou pojmenovali tak na památku císaře. Tady byl kamenný ovčín, ve kterém se na čas ubytovali; byl tu také panský dům a záhony. To se všechno asi za 6 let rozebralo a rozdělilo. Podmínky i zde byly dobré: dostali pomoc peněžní a potřebnou stravu na první čas, tedy žito, zelí, pepř (tak zv. bulharský), cibuli a jiné.

Mezi emigranty byl jeden neposeda, který hledal pořád pro sebe a pro jiné štěstí. K němu se přidalo ještě několik občanů a brzo bylo žádáno zase o pozemky, anť prý je v

osadách těсно. Paláta Simferopolská dala zase odkrytý list a právo hledat a ukázat, co najdou lepšího. Hledali, vyhlíželi, až si vybrali místo asi 20 verst na západ od města Melitopolu, tedy na sever od Krymu.

Po dlouhých poradách se sebralo ze všech vesnic na Krymu 92 rodiny, a v dubnu roku 1869 byla založena osada Čechohrad. Chudáci, kalich utrpení nebyl dopit na Krymu, museli jej dopíjet v Čecho-„hradě“. Zima byla mírná, šťastně přijeli až na místo, a tu najednou uhodily velké mrazy. Lid byl na pusté rovině, žádného přístřeší proti mrazivému stepnímu větru. Velká obtíž byla s vodou, anť musila být dovážena až 12 verst. Kam kdo mohl, tam se schoval, buď do sena nebo burjánu (pichlavá rostlina) a jiní se rozjeli k nejbližším velkostatkářům a tam se hráli kolem stohu. Mnoho kol žijícího lidu se smilovalo nad bídným vzezřením přestěhovalců a darovalo jim obilí a peníze.

Když mrazy ulevily, dali se osadníci do setí, do stavení a nejdříve do kopání studně. To nebylo věci lehkou, neboť voda byla hluboko a pro tak velkou potřebu studna se musela kopat široká. Většina tedy čekat nemohla a vozila vodu i pro stavbu. Stavěly se tak zvané zemljanky. Kopala se totiž v zemi jáma, na krajích se z blata stavěly zdi jen asi arsin vysoké, v nich malá okénka a potom hned střecha, tedy, bez stropu. S vodou vůbec byla velká potíž; museli vykopat při vládní pomoci tři studně, než našli dobrou vodu. Voda však ukázala se být tak dobrou, že gubernátor z Oděsy, když krajem projížděl, ji okusil a moc chválil; povídal, že ani v Oděse nemají tak dobrou vodu, jako Čechohradáci. To přimělo mnohé zůstat na místě, jinak pro bídu se chtěli stěhovat zase jinam. Lid však nebyl chudým na fantasii. Chtěli totiž vystavět Čechohrad křížem, aby uprostřed bylo budoucí „náměstí“, neboť si někteří mysleli, že to bude někdy opravdu „hrad“, tedy město. Skrze vodu však museli ten plán zanechat a odměřit tak zv. Novou ulici. Právě tehdy tři rozumné hlavy vymyslely ten název „Čechohrad“.

Úřadové ani tady je bez pomoci nenechali, dali jim totiž po 25 rublech na rodinu a pšenici. Toho ovšem bylo málo. Utrpení nebylo ještě konce. Ze začátku byla neúrodná léta a nastal skoro hlad. Zle se vedlo i člověku i hovědu. Ta všelijaká přístřeší pro dobytek byla vystavěna z burjánu, a tak se u některých stalo, že dobytek z hladu do jara ty stěny kolem sebe prožral, jeden z hospodářů i střechu rákosovou skrmil. Málo všeho a částečně krmení bylo

také proto, že bylo málo pozemků; dali jim totiž jen po 9 desjatinách na duši. Však ani této půdy se jim zadarmo nedostalo, neboť byla pronajata, a museli tedy doplatit půl letní nájemné, aby jim zem popustili. Bída znovu ukázala cestu a dodala odvahy ; rozhodli se totiž žádat o přídavek. Prosili, aby jim bylo dáno tolik, co měli na Krymu, tedy po 15 desjatinách na duši. Úřednictvo žádosti jejich nevyhovělo, ba ani ministerstvo neodpovědělo příznivě. Museli tedy dva občané T. a R. do Oděsy zajet a tam osobně tak dlouho své zájmy hájit, až dosáhli, po čem toužili. Radost byla všeobecná.

* * *

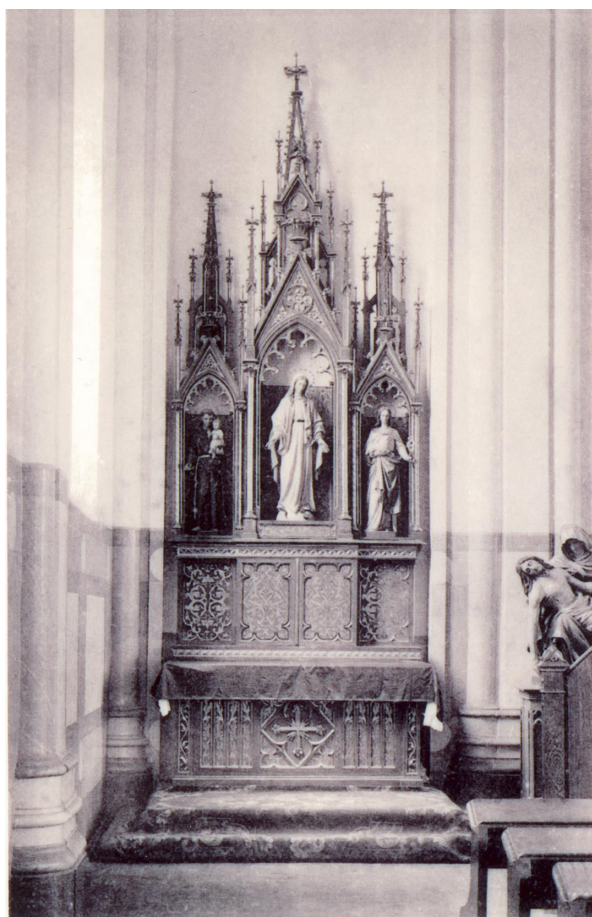
Když se tak na ten dnešní blahobyt vystěhovalců a jejich potomků díváš, těžko se tomu věří, že ty trapné časy byly méně než před půlstoletím. Chtěl jsem fotografovat nějakou tu zemljanku, ukázalo se však, že ani jedné není; na místě jich jsou vystavěny pěkné domky a někde i domy. Osada Čechohrad má dnes 102 dvory a 575 obyvatelů. Asi 50 rodin se již vystěhovalo do Ameriky, na Kavkaz a posledním čase i na Sibiř. O dnešním postavení osady psát nebudu, ponechám to někomu jinému; ať to udělá, až dnešní den bude patřit k dějinám.

Proč píše ten článek? Mám tři příčiny: 1. ukázat aspoň částečku těch podivných cest Božích, podle kterých On řídí národy a které by se neměly zapomenout; 2. naučit vás, mladé pokolení, uctívat mozoly našich rodičů a dědů, zaslouží si toto plnou měrou; 3. ukázat, že máme, když se tak rozhlédneme kolem, zač děkovat Bohu. - Byly chyby v jednání našich otců, kdo však jich nemá? Nevynechával jsem jich - ne však proto, abychom soudili naše předky, ale abychom se vystříhali toho, co bylo chybného v jejich životě. Popisoval jsem jen život zevnější, takřka tělesný. A to jsem dělal úmyslně, neboť byl-li bídný život tělesný, tím bídnější byl a zůstal podnes život duchovní, v němž je pořád neúroda. Mnohému by se zdálo, když se tak na ten náš milý lid dívá, že se „má dobře“, tomu však tak není. Všemohoucí Stvořitel, který svá slova nikdy nemění, řekl: „Co jest platno člověku, by všecken svět získal, své pak duši uškodil? Kterou dá člověk odměnu za duši svou?“ Náš národ potřebuje Evangelium ne na jazyku, ale v životě a v srdci. Náš lid potřebuje osobního obrácení se k

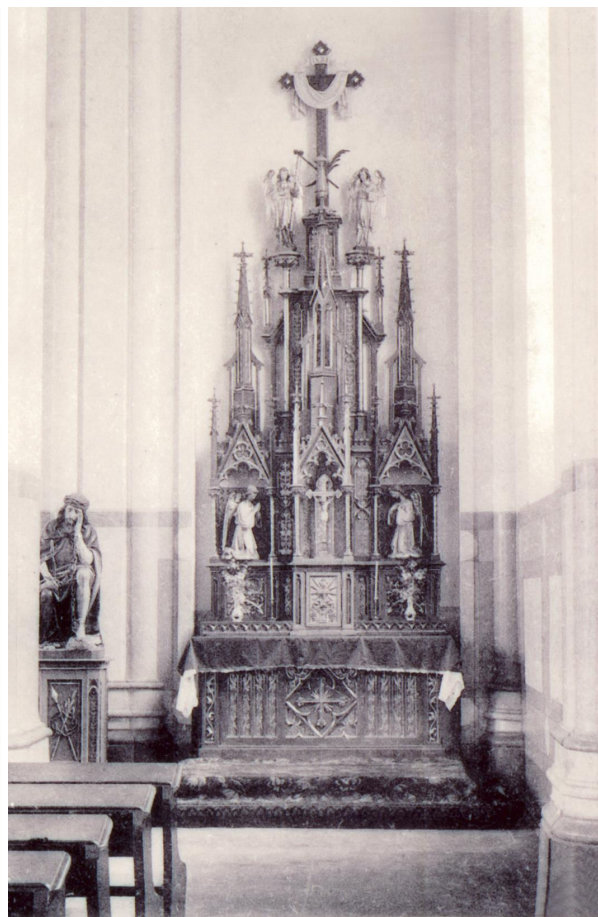
Pánu Ježíši! Lid potřebuje živou ohnivou víru v živého a milujícího Vykupitele, a k tomu vede Písmo Svaté. Jenom taková živá víra v ukřižovaného Ježíše, víra opravdová a srdečná změní život, pobožná slova tady nepomohou. Potom teprve, a to plným právem, se bude moci říci, že národ náš se „má dobře“, neboť bude mít postaráno i o život věčný, po smrti. Dejž to Bůh!

Příloha 2

Oltáře Bohorodičky a Ježíše Krista v katolickém kostele v Alexandrovce, Krym
(nedochovaly se)

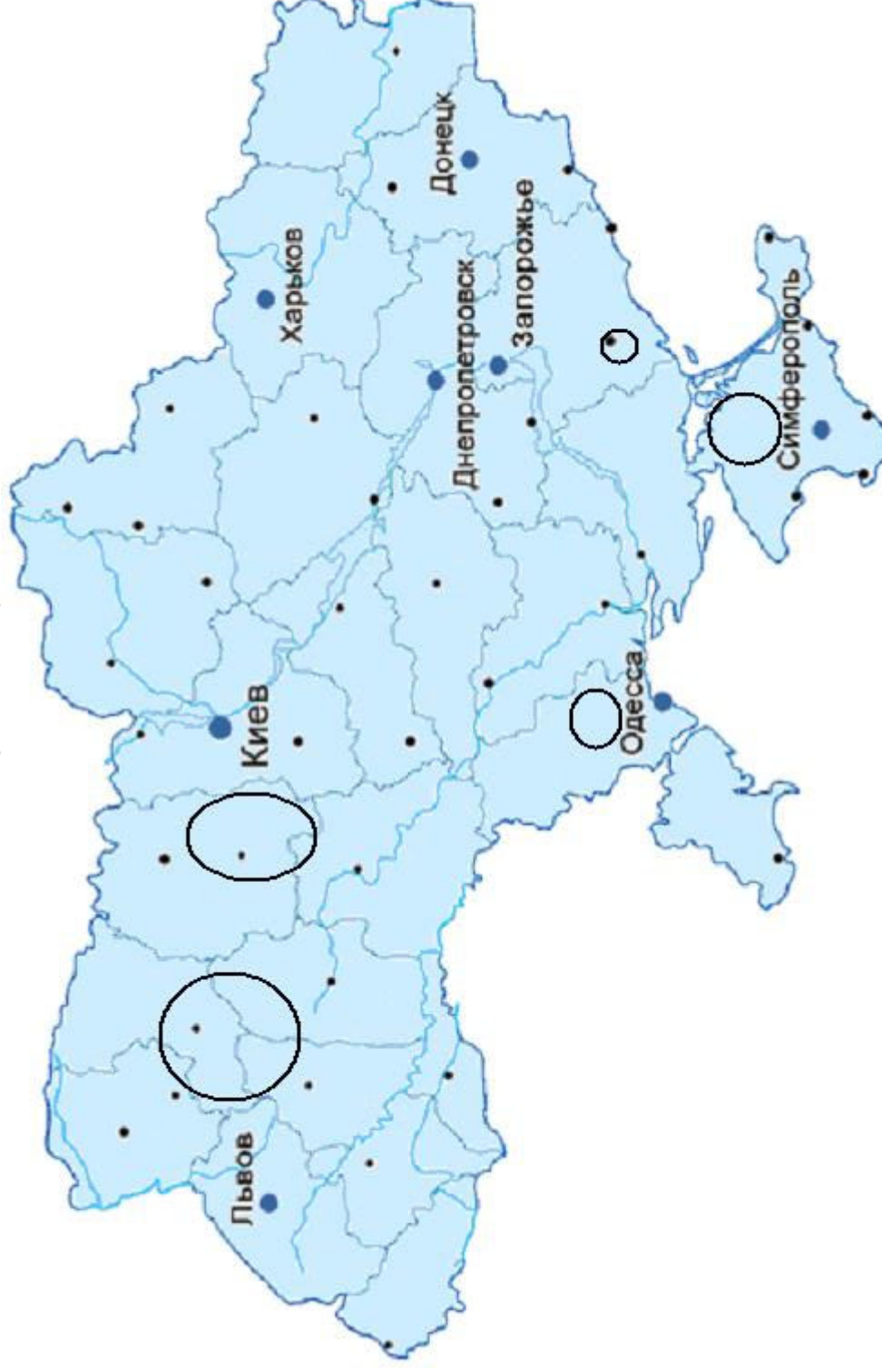
Muttergottesaltar in der Alexandrovkaer Kirche.

Christusaltar in der Alexandrovkaer Kirche.

Пříloha 3

Области с největším českým osídlením

Познámка: автор вымезил на картѣ Украјины области наибольшего осídления чesкými колонисты.